

ΒΑΤΡΑΧΟ- ΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ • ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ • ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΝΙΚ. ΚΟΤΣΕΛΙΔΗ

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ ΤΟΥ ΗΣΙΟΔΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ • ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ • ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ
ΓΥΑΓΓ. Ν. ΡΟΥΣΣΟΥ

002
ΚΛΣ
ΣΤ2Β
726

ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1982

ΒΑΤΡΑΧΟΜΑΧΙΑ
ΑΡΧΑΙΑ Β /

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ
ΤΟΥ ΗΣΙΟΔΟΥ

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ
ΤΟΥ ΗΣΘΟΥ

ΣΤ 89
Βατραχομυομαχία...

ΣΧΙ
ΣΑΝ
0573
001

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

Εισαγωγή-Μετάφραση-Σημειώσεις
ΝΙΚ. ΚΟΤΣΕΛΙΔΗ

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ ΤΟΥ ΗΣΙΟΔΟΥ

Μετάφραση
μέ Εισαγωγή καί Σημειώσεις
ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Ν. ΡΟΥΣΣΟΥ

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑ 1982

002
KΛΣ
ΣΤ2B
726

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

Επιγραμμάτιον Στιμωμένην
ΝΙΚ. ΚΟΤΣΕΛΑΝ

ΕΡΤΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ
ΤΟΥ ΗΣΙΟΥ

Μετρίων
in Ερσόνειον και Στιμωμένην
ΕΡΤΑΕΥΟΥ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ

II ΓΥΝΑΙΚΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ
ΕΔΩΡΗΣΑΤΟ

Οργ. Γεν. Βιβλίου
No. 3205 Έτος 1982

Α΄

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΑΙΧΜΟΥΜΟΧΑΣΤΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

α) *Ἡ Βατραχομομαχία καί ὁ ποιητής της.*

Ἡ Βατραχομομαχία εἶναι τό σύντομο ἐπικό παρωδιακό ποίημα, γιά τό ὁποῖο δέν μπορούμε νά πούμε μέ βεβαιότητα πότε καί ἀπό ποιόν γράφτηκε. Δυό ποιητές, μέ σημαντική χρονική ἀπόσταση, ἀνάμεσά τους φαίνεται, σύμφωνα μέ τίς μαρτυρίες, ὅτι διεκδικοῦν τήν πατρότητα τοῦ ἔργου: Ὁ Ὅμηρος καί ὁ Πίγρητας.

Ὁ νεοπλατωνικός φιλόσοφος Πρόκλος (5ος μ.Χ. αἰώνας) ἀναφέρει ὅτι κατά τήν ἀποψη τῶν ἀρχαίων ὁ Ὅμηρος, ἐκτός ἀπό τήν Ἰλιάδα καί τήν Ὀδύσεια, ἔγραψε καί μερικά ἄλλα ἔργα, ὅπως τόν «Κύκλο» (μιά σειρά ἀπό μικρά ἐπικά ἔργα), τό «Μαργίτη» καί τή «Βατραχομαχία» ἢ Μυομαχία». Τά δυό τελευταῖα τά ὀνομάζει «παίγνια», δηλαδή ποιήματα μέ κωμικό περιεχόμενο.

Στόν Ὅμηρο ἀποδίδει τή Βατραχομομαχία καί ὁ Στάτιος, Ρωμαῖος ποιητής τοῦ 1ου μ.Χ. αἰώνα. Μέ τίς παραπάνω γνώμες φαίνεται ὅτι συμφωνεῖ καί ὁ Ἀρχέλαος, γλύπτης τοῦ 2ου π.Χ. αἰώνα ἀπό τήν Προίηνη, ἄν κρίνουμε ἀπό τό ἔργο του «Ἀποθέωση τοῦ Ὀμήρου». Στό ἀνάγλυφο αὐτό, μαζί μέ τίς παραστάσεις ἀπό τήν Ἰλιάδα καί τήν Ὀδύσεια, ὑπάρχει καί ἡ παράσταση ἑνός ποντικοῦ καί ἑνός βατραχίου. Αὐτό δείχνει ὅτι ὁ Ἀρχέλαος θεωροῦσε τή Βατραχομομαχία ὀμηρική, καί ὅτι τήν ἴδια γνώμη εἶχαν πιθανότατα καί οἱ σύγχρονοί του.

Στίς παραπάνω μαρτυρίες, πού ἀποδίδουν τή Βατραχομομαχία στόν Ὅμηρο, ἀντιτίθεται τό βυζαντινό λεξικό «Σούδα», πού ἀποδίδει τό ἔργο στόν Πίγρητα ἀπό τήν Ἀλικαρνασσό (μέσα τοῦ 4ου π.Χ. αἰώνα), ἀδελφό τῆς βασίλισσας Ἀρτεμισίας. Τόν Πίγρητα θεωρεῖ ποιητή τῆς Βατραχομομαχίας καί τό «Περί τῆς Ἡροδότου κακοηθείης», ἔργο πού ἀποδιδόταν στόν Πλούταρχο.

Οι αντίθετες μαρτυρίες πού αναφέρθηκαν παραπάνω δυσκολεύουν τήν προσπάθεια νά όρίσουμε μέ βεβαιότητα καί νά τοποθετήσουμε μέ ακρίβεια χρονολογικά τό έργο· μᾶς επιτρέπουν όμως νά ύποστηρίζουμε, μέ άρκετές πιθανότητες, ότι ή Βατραχομυομαχία πρέπει νά γράφτηκε πολύ πριν από τούς άλεξανδρινούς χρόνους, ίσως πριν από τόν 5ο αιώνα. Στο συμπέρασμα αυτό οδηγεί τό ότι κατά τήν άλεξανδρινή έποχή θεωροῦσαν τό έργο όμηρικό. "Οτι αὐτή τή γνώμη είχαν εκείνη τήν έποχή φαίνεται, κοντά στά άλλα, καί από τό ανάγλυφο τοῦ Ἀρχέλαου πού αναφέραμε. Πριν από τόν 5ο π.Χ. αιώνα λοιπόν πρέπει νά τοποθετήσουμε τή Βατραχομυομαχία, πού άποτελεῖ ένα άξιόλογο δείγμα τῆς παρωδιακῆς ποιήσεως.

β) *Ἡ παρωδία ὡς λογοτεχνικό εἶδος καί ἡ καλλιέργειά της στήν Ἀρχαία Ἑλλάδα.*

Στή ζωή συνυπάρχουν καί συνεκφράζονται τό σοβαρό μέ τό άστείο, τό τραγικό μέ τό κωμικό. Τό ίδιο συμβαίνει καί στήν ποίηση. Πλάι στά σοβαρά ποιητικά έργα, όπως είναι τά όμηρικά έπη ή οί τραγωδίες τῶν μεγάλων μας τραγικῶν ποιητῶν, υπάρχουν καί πλῆθος από κωμικά ποιήματα, πού παρουσιάζουν τήν κωμική, τήν εὐθυμη ὄψη τῆς ζωῆς. Στή δεύτερη αὐτή κατηγορία, πού τό κυριότερο εἶδος της είναι ή κωμωδία, ανήκει καί ή παρωδία ὡς ποιητικό λογοτεχνικό εἶδος.

Παρωδία στήν ποίηση είναι ή κωμική άπομίμηση ενός σοβαροῦ ποιητικοῦ έργου. Ὁ ποιητής τῆς παρωδίας θέλει νά προκαλέσει τό γέλιο, τήν εὐθυμία· πολλές φορές καί νά διδάξει. Γιά νά τό πετύχει αὐτό, παίρνει ὡς βάση κάποιο σοβαρό ποίημα καί τό τροποποιεῖ, τό διαφοροποιεῖ στό σύνολό του ή σ' ένα μέρος του. Οί αλλαγές γίνονται συνήθως ὄχι τόσο στή γλωσσική καί μετρική μορφή τοῦ ποιήματος, όσο στό περιεχόμενό του. Ἐτσι τή θέση τῶν ήρώων τοῦ σοβαροῦ έργου παίρνουν καινούριοι ήρωες, πού ή όμοιότητά τους μέ τούς πρώτους είναι ὀλότελα έπιφανειακή, ψεύτικη, μέ άποτέλεσμα νά δημιουργεῖται από τή μεταξύ τους σύγκριση ή αἴσθηση τοῦ κωμικοῦ. Οί ήρωες τῆς Ἰλιάδας π.χ. γίνονται δάτραχοι καί ποντικοί ή φαγητά έστιατορίου. Στούς καινούριους ήρωες ὁ παρωδιακός ποι-

ητής αποδίδει πράξεις και σκέψεις όλωσδιόλου αταίριαστες στη φύση τους, γελοιοποιώντας έτσι και υποβιβάζοντας τους ήρωες του σοβαρού έργου.

Μέ την παρωδία τά στοιχεία του σοβαρού ποιήματος, δηλ. ήρωες, σκέψεις, πράξεις, σκηνές, εικόνες, παίρνουν μιά νέα μορφή, παρόμοια με τίς γελοίες μορφές που δίνει σε πρόσωπα και πράγματα ένας παραμορφωτικός καθρέφτης. Έτσι ο ποιητής της παρωδίας πετυχαίνει τή γελοιοποίηση, τή πρόκληση του γέλιου και τής εὐθυμίας. Καί προχωρώντας πολλές φορές πέρα ἀπ' αὐτά, διδάσκει, προβάλλοντας τά ἀσήμαντα και δίνοντας τίς πραγματικές τους διαστάσεις σ' ἐκείνα που προβάλλονται περισσότερο ἀπ' ὅ,τι πρέπει μεγαλόπρεπα.

Ἡ ἴδια ἡ φύση τῆς παρωδίας, δηλαδή ἡ ἀπομίμηση, δείχνει ὅτι τά παρωδιακά ποιήματα θρῖσκονται ἀναγκαστικά σέ ἄμεση ἐξάρτηση ἀπό τά σοβαρά ποιητικά εἶδη, κυρίως ἀπό τό ἔπος και τό δράμα, ἀπό τά ὁποῖα πηγάζουν και τῶν ὁποίων τήν ἐξέλιξη ἀκολουθοῦν. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά ὁ κωμικός χαρακτήρας τῆς παρωδίας δικαιολογεῖ τήν ἐνταξί της στήν κωμική ποίηση και τή στενή σύνδεσή της μέ τήν κωμωδία.

Ἡ παράλληλη ἐμφάνιση τοῦ ἀστείου μέ τό σοβαρό, τοῦ ἰάμβου μέ τήν ἐλεγεία στή λυρική ποίηση, τῆς κωμωδίας μέ τήν τραγωδία στή δραματική, δείχνει ὅτι ἡ παρωδία πρέπει νά πρωτοεμφανίστηκε στήν ἀρχική της μορφή μαζί μέ τό ἔπος. Τά ὁμηρικά ἔπη ἀποτέλεσαν τόν πρῶτο στόχο της, που διατηρήθηκε σ' ὅλα τά στάδια τῆς ἐξελιξέως της. Ἀργότερα ἀπό τόν 5ο π.Χ. αἰῶνα και ὕστερα, παρωδήθηκε και ἡ τραγωδία.

Στήν ἀρχαία λογοτεχνία μας δέν ἔχουμε πολλά δείγματα παρωδικῆς ποιήσεως· ὅσα σώζονται, ὀλόκληρα ἢ ἀποσπασματικά, ἐπιδεικνύουν τήν προσκόλλησή τῆς παρωδίας στό ἔπος και στό δράμα, τά ὁποῖα και ἀπομιμείται.

Έτσι, ὁ ἰαμβογράφος Ἰπώννακτας ὁ Ἐφέσιος, ποιητής τῶν μέσων τοῦ 6ου π.Χ. αἰῶνα, ἔγραψε, και μιά παρωδία τῆς Ἰλιάδας.

Ὁ Μάτρωνας, ποιητής τοῦ 4ου αἰῶνα, ἀπό τήν Πιτάνη τῆς Αἰολίδας, ἔγραψε τήν παρωδία «Ἄττικός Δεῖπνος», στήν ὁποῖα παρωδεῖ τά ὁμηρικά ἔπη, βάζοντας στή θέση τῶν ἡρώων τά φαγητά ἐνός ἐστιατορίου τῆς Ἀθήνας.

Ὁ Ἡγήμονας ἀπὸ τῆς Θάσσο, ποιητῆς καὶ ἠθοποιός, πού ἐξήραε στὴν Ἀθήνα τὴν ἐποχὴ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, διαμόρφωσε τὴν παρωδιακὴ ποίηση σὲ θεατρικὸ εἶδος καὶ διασκέδασε ἀρκετὰ τοὺς Ἀθηναίους μὲ τὴν περίφημη «Γιγαντομαχία» του.

Προηγήθηκε ὁ Ἐλίχαριμος, ὁ βασικός δημιουργὸς τῆς Σικελιώτικης κωμωδίας (6ος π.Χ. αἰώνας), πού ἐκτός ἀπὸ τίς κωμωδίες του ἔγραψε καὶ παρωδίες μύθων σχετικῶν μὲ θεοὺς ἢ ἥρωες.

Μὲ ἀνάλογο τρόπο ὁ κωμωδιογράφος Κρατίνος στὴν Ἀθήνα (5ος π.Χ. αἰώνας) μὲ τὴν κωμωδία του «Ὀδυσσῆς» παρουσίασε παρωδιὰς ἀρκετὰ τίς περιπέτειες τοῦ Ὀδυσσεύα μὲ τοὺς Κύκλωπες.

Τέλος, τὴν ἴδια ἐποχὴ ὁ μεγάλος μας κωμικὸς Ἀριστοφάνης πραγματοποίησε τὴ στενὴ σύνδεση τῆς παρωδίας μὲ τὴν κωμωδία διακωμωδώντας τοὺς τραγικοὺς ποιητῆς καὶ ἰδίως τὸν Εὐριπίδη.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω συμπεραίνουμε ὅτι ἡ παρωδία, ἀφοῦ πρωτοεμφανίστηκε μαζὶ ἢ λίγο ἀργότερα ἀπὸ τὸ ἔπος, ἔφτασε στὴν ὀριστικὴ διαμόρφωση καὶ ἀκμὴ τῆς τὸν 6ο καὶ 5ο αἰώνα, συνεχίστηκε καὶ ἀργότερα δεμένη μὲ τὸ ἔπος, τοὺς μύθους καὶ τὴν τραγωδία, χωρὶς νὰ ἀφήσει πολλὰ ἀξιόλογα δείγματα παρωδιακῆς ποιήσεως.

γ) Περιεχόμενο καὶ διάγραμμα τῆς Βατραχομομαχίας.

Ἡ ὑπόθεση τῆς Βατραχομομαχίας εἶναι ἡ ἀκόλουθη: Ὁ ποντικός Ψιχουλάρπαγας, περήφανο ἀρχοντόπουλο, πηγαίνει σὲ μιὰ λίμνη νὰ πιεῖ νερό. Ἐκεῖ ἀνταμώνει τὸ Φουσκομάγουλο, βασιλιά τῶν βατράχων. Ἐπειτα ἀπὸ μιὰ σύντομη συζήτηση μεταξύ τους, ὁ βασιλιάς προσκαλεῖ τὸν Ψιχουλάρπαγα σὸ σπίτι του νὰ τὸν φιλοξενήσει. Τὸ ἀρχοντόπουλο δέχεται, ἐνεδαίνει στὴ ράχη τοῦ Φουσκομάγουλου καὶ ἀρχίζει τὸ ταξίδι τους στὴ λίμνη. Ξαφνικά παρουσιάζεται μιὰ νεροφίδα. Τρομάζουν καὶ οἱ δύο τους. Ὁ Φουσκομάγουλος δουτάει στὴ λίμνη καὶ γλυτώνει. Ὁ Ψιχουλάρπαγας πνίγεται. Τὴν εἶδηση τοῦ πνιγμοῦ του τὴ μεταφέρει στοὺς ποντικούς ὁ Πιατογλύφτης, αὐτόπτης μάρτυρας. Οἱ ποντικοὶ θυμῶνουν, ἀρματώνονται καὶ στέλνουν τὸν Χυτροδοῦτα νὰ κηρύξει τὸν πόλεμο στοὺς βατράχους κατηγορώντας τους ὅτι ἔπνιξαν τὸν Ψιχουλάρπαγα. Ὁ Φουσκομάγουλος ἀρνεῖται τὴν κατηγορία καὶ ἐτοιμάζει τοὺς βα-

τρούχους για πόλεμο. Παράλληλα ὁ Δίας συγκαλεῖ συμβούλιο τῶν θεῶν, πού ἀποφασίζουν νά παραμείνουν οὐδέτεροι. Μετά ἀπό αὐτά ἀρχίζει σκληρή μάχη μέ πολλοὺς νεκρούς. Οἱ ποντικοὶ φαίνεται νά ἐπικρατοῦν. Ὁ Δίας, γιά νά σώσει τοὺς βατράχους, ἐπεμβαίνει μέ τό ἀστροπελέκι. Δέν καταφέρνει ὁμως τίποτα. Τελικά δίνει τή λύση μέ ἄλλο τρόπο. Στέλνει κατά τῶν ποντικῶν τά καδούρια. Ἀυτά ἀναγκάζουν τοὺς ποντικούς νά σταματήσουν τή μάχη.

Ἡ Βατραχομομαχία μέ τό κωμικό της περιεχόμενο παρωδεῖ τήν Ἰλιάδα. Ὁ ποιητής της χρησιμοποίησε τή γλώσσα καί τό μέτρο της, παρουσίασε πολεμικές σκηνές καί εἰκόνες ἀνάλογες μέ τίς σκηνές καί τίς εἰκόνες ἐκείνης καί τοποθέτησε στή θέση τῶν ἡρώων τοῦ τροϊκοῦ πολέμου ἀντίστοιχους ἥρωες, βατράχους καί ποντικούς.

Στόχος της ὁ γενικότερος στόχος τῆς παρωδίας· τό γέλιο, ἡ εὐθυμία, ἡ γελοιοποίηση. Καί εἰδικότερα ἡ γελοιοποίηση τοῦ πολέμου. Προσπαθεῖ νά κατεδάσει τόν πόλεμο στίς πραγματικές του διαστάσεις· στίς διαστάσεις τῶν βατράχων καί τῶν ποντικῶν.

Ὁ ποιητής τῆς Βατραχομομαχίας πετυχαίνει τό στόχο του μέ χαιροτιμένες καί ἔξυπνες ἐπινοήσεις.

Τά ὀνόματα μέ τά ὁποῖα βαφτίζει τοὺς ποντικούς (Ψιχουλάρπας, Τυρογλύφτης, Πιατογλύφτης, Χυτροδοῦτας κτλ.) ὀδηγοῦν τή σκέψη μας στίς ἀσημαντες συνηθισμένες ἀσχολίες αὐτῶν τῶν μικρόσωμων τροϊκτικῶν· στό ἀσταμάτητο κυνήγι τοῦ ψωμοῦ καί τοῦ τυριοῦ. Κι ὁμως αὐτά τά φοδιτσιάρικα ζῶακια παρομοιάζονται μέ τοὺς Γίγαντες, καί τό πρωτοπαλικάρο τους ἀρηφᾶ ἀκόμα καί τόν κερανό τοῦ Δία! Μέ ἀνάλογη κωμικότητα δίνονται καί τά ὀνόματα τῶν βατράχων (Φουσκομάγουλος, Λασποσπίτης, Νεροροῦφας, Σκουξιάρης κ.τ.λ.). Μᾶς θυμίζουν τή ζωή αὐτῶν τῶν φλύαρων ἀμφίδιων στά λασπόνερα τοῦ δάλτου καί τό ἀσταμάτητο παράφωνο τραγούδι τους. Ὅμως καί οἱ βάτραχοι, γίνονται πολεμοχαρεῖς ἥρωες.

Ἐκτός ἀπό τά ὀνόματα, ἔντονα προβάλλεται τό κωμικό στοιχεῖο καί σέ πολλές σκηνές καί εἰκόνες τοῦ ἔργου.

Στό στίχο 205 π.χ., στήν ἀρχή τῆς μάχης, ἡ πτώση τοῦ ποντικοῦ Ἀντρογλύφτη, χτυπημένου ἀπό τό Βροντόλαλο, γεμίζει μέ κωμικό ἦχο τό πεδίο τῆς μάχης:

«Μέ θρόντο πέφτει κι από πάνω του θροντήξαν τ' ἄρματά του».

Μέ τόν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο δίνει ὁ Ὅμηρος σέ πολλά σημεῖα τῆς Ἰλιάδας τήν πώση τῶν ἡρώων τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Ἡ δυσαναλογία ἀνάμεσα στούς μεγαλόσωμους ὀμηρικούς ἦρωες καί στόν μικροσκοπικό Ἀντρογλύφτη δείχνει πόσο κωμικά ἀντιχεῖ ὁ γδοῦπος τῆς πώσεως τοῦ τελευταίου καί τό θρόντημα τῶν ἄρμάτων του.

Δύσκολα συγκρατεῖ κανεῖς τά γέλια του στούς στίχους 239 – 240 βλέποντας τόν Ψιχουλάρπαγα ὀργισμένο νά ἀρπάξει μιᾶ ἀσήκωτη κοτρώνα. «Φρένιασε τότε ἐκεῖνος κι ἄδραξε μέ τό χοντρό του χέρι κοτρώνα ἀσήκωτη, πού κείτονταν βαριά στό χῶμα ἀπάνω». Ὁ ποντικός ἀφήνει τά ψίχουλα κι ἀρπάξει τήν κοτρώνα. Κάνει αὐτό πού κάνουν οἱ ἦρωες καί οἱ θεοί. Ἀρπάξει τήν κοτρώνα ὅπως ὁ Ἐκτορας (Η 264 - 265) ἢ ὅπως ἡ πολεμόχαρη Ἀθηνᾶ (Φ 403 - 404).

Δέν εἶναι λιγότερο κωμικά καί τά δυό συμβούλια τῶν θεῶν, πρίν ἀπό τή μάχη τό ἕνα, πρὸς τό τέλος τῆς τό ἄλλο. Στό πρῶτο (στίχ. 168 κ. ἐξ.) οἱ θεοί ἐπειδή φοβοῦνται (!) τά κοντάρια τῶν γαύρων πολεμιστῶν, ἀποφασίζουν νά κρατήσουν οὐδετερότητα. Στό δεύτερο δηλώνουν ἀδυναμία νά συγκρατήσουν τοὺς ποντικούς.

Τά λίγα παραδείγματα πού παρατέθηκαν δείχνουν πῶς πετυχαίνει τό στόχο του ὁ ποιητής· πῶς τά καταφέρνει νά δημιουργεῖ τήν αἰσθησι τοῦ κωμικοῦ καί νά προκαλεῖ τό γέλιο καί τήν εὐθυμία.

Τό ὄλο ἔργο μποροῦμε νά τό χωρίσουμε σέ ἐπί μέρους ἐνότητες σύμφωνα μέ τό ἀκόλουθο διάγραμμα:

α) στίχ. 1 - 98:	Ἐπίκληση στίς Μοῦσες, ἀφορμή τοῦ πολέμου
1 - 8: Ἐπίκληση – Προέκθεση
9 - 64: Ἀφορμή τοῦ πολέμου
β) στίχ. 99 - 131:	Πολεμικό συμβούλιο – ἔξοπλισμός ποντικῶν.
γ) στίχ. 132 - 143:	Ἀποστολή κήρυκα ἀπό τοὺς ποντικούς – κήρυξη πολέμου.
δ) στίχ. 144 - 167:	Πολεμικό συμβούλιο – ἔξοπλισμός τῶν βατράχων.
ε) στίχ. 168 - 198:	Συνέλευση τῶν θεῶν – Ἀπόφαση οὐδετερότητας στόν ἐπικείμενο πόλεμο
στ) στίχ. 199 - 267:	Ἐναρξη καί διεξαγωγή τοῦ πολέμου – νίκη τῶν ποντικῶν.

- ζ) στίχ. 268 - 293: Δεύτερη συνέλευση τῶν θεῶν – ἀνεπιτυχῆς ἐπέμβαση τοῦ Δία μέ τόν κεραυνό.
- η) στίχ. 294 - 303: Ἐπέμβαση τῶν καθουριῶν ὑπέρ τῶν βατρά-
γων – λήγουν οἱ ἐχθροπραξίες.

ΟΝΟΜΑΤΑ ΠΟΝΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΒΑΤΡΑΧΩΝ

α) ΠΟΝΤΙΚΩΝ

1) Ψιχουλάρπαγας	(Ψιχάρπαξ)**
2) Ψωμοφάγος*	(Τρωξάρτης)
3) Μυλογλύφτρα	(Λειχομούλη)
4) Ξυγκομάσης*	(Πτερονοτρόκτης)
5) Πιατογλύφτης	(Λειχοπίναξ)
6) Τυρογλύφτης	(Τυρογλύφος)
7) Χυτροδούτας	(Ἐμβασίχυτρος)
8) Ἄντρογλύφτης	(Λειχίγνωρ)
9) Τρυποφράκτης*	(Τρωγλοδύτης)
10) Ψωμοψάχτης	(Ἄρτοφάγος)
11) Βασιλικιώτης	(Ὠκιμίδης)
12) Τυροφάγος	(Τυροφάγος)
13) Τσικνογλύφτης*	(Πτερογλύφτης)
14) Σαπουνάς	(Λιτραῖος)
15) Παστρουμάδης*	(Πτεροφάγος)
16) Ψιχουλάρπαγας	(Ψιχάρπαξ)***
17) Κομματάς*	(Μεριδάρπαξ)
18) Ροκάνας	(Κναίσων)

* Εἶναι ὀνόματα πού πάρθηκαν ἀπό τή μετάφραση τοῦ I. Βηλαρά.

** Μέσα στήν παρένθεση τά ὀνόματα τῶν ποντικῶν, ὅπως τά θρῖσκουμε στό ἀρχαῖο κείμενο.

*** Πρόκειται γιά δεύτερο Ψιχουλάρπαγα, συνονόματο μέ τόν I.
Ψηφιοποιήθηκε ἀπό το Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

6) ΒΑΤΡΑΧΩΝ

1) Λασπάς*	(Πηλεύς)**
2) Φουσκομάγουλος*	(Φυσίγναθος)
3) Βροντόλαλος	(Ύψιδόας)
4) Λασπίδης	(Πηλείων)
5) Παντζαράς	(Σευτλαίος)
6) Φωνακλάς	(Πολύφωνος)
7) Βαλτίσιος*	(Λιμνόχαρις)
8) Ριζοφάγος	(Κοστοφάγος)
9) Λιμνιώτης*	(Λιμνήσιος)
10) Καλαμιώτης	(Καλαμίνθος)
11) Λασποσπίτης	(Βορβοροκοίτης)
12) Νερορούφας	(Ύδροχαρις)
13) Πρασμούρης	(Πρασσαίος)
14) Λαχανάς*	(Κραμβοδάτης)
15) Σκουξιάρης*	(Κραυγασίδης)
16) Πρασμομούρης	(Πρασσαίος)***
17) Ριγανάτος	(Όριγανίων)
18) Νερορήγισσα	(Ύδρομέδουσα)

* Είναι ονόματα που πάρθηκαν από τη μετάφραση του Ι. Βηλαρά.

** Μέσα στην παρένθεση τα ονόματα των βατράχων, όπως τα βρίσκουμε στο αρχαίο κείμενο.

*** Πρόκειται για ονόματα που προέρχονται από τον Πλάτωνα, όπως τον 13.

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

Ἐπίκληση στίς Μοῦσες – Ἀφορμή τοῦ πολέμου

Τὴν πρώτη μου σελίδα ἀρχίζοντας, ὦ Μοῦσες τοῦ Ἐλικώνα, 1
 γεμίστε τὴν καρδιά μου δύναμη, νά ψάλω τὸ τραγούδι
 πού τώρα στό χαρτί κρατώντας το τά γόνατα μου κόβει·
 ἡ ἄσωτη ἀμάχη πού ὁ Ἄρης ἀναψεν, ὁ θροντοπολεμάρχος.
 παρακαλῶ σας κοσμοξάκουστη σ' αὐτιά ὀλωνῶν νά φτάσει, 5
 οἱ ποντικοὶ πῶς ἀντραγάθησαν σέ μάχη μέ διατράχους,
 τολμώντας ἔργα σάν τοὺς Γίγαντες, τῆς Γῆς τοὺς γιούς τοὺς
 γαύρους,
 κατά πῶς ἱστοροῦσαν οἱ ἄνθρωποι· καί τέτοια στάθη ἡ ἀρχή της.

Ποντίκι διψασμένο ξέφυγε τῆς γάτας τίς λαχτάρες
 καί πλάι στή λίμνη τὸ λιχουδικο πηγούνι του ἀκουμπώντας, 10
 γλυκορουφούσε τὸ μελίγλυκο νερό· κι ἐκεῖ τὸ βλέπει

Στ. 1. **Ἦ Μοῦσες τοῦ Ἐλικώνα:** Οἱ Μοῦσες λατρεύονταν ἀρχικά στήν Πιερία, ἀπ' ὅπου πήραν τὸ ὄνομα Πιερίδες. Ἀργότερα ἡ λατρεία τους ἀπλώθηκε καί σ' ἄλλες περιοχές καί ἰδιαίτερα στή Βοιωτία, στόν Ἐλικώνα. Στό στ. αὐτό ἔχουμε παρωδία τοῦ πρώτου στ. τῆς Ἰλιάδας:

Τῆ μάνητα, θεά, τραγοῦδα μου τοῦ ξακουστοῦ Ἀχιλλέα.

Στ. 4. **ἡ ἄσωτη μάχη** = ἡ ἀτέλειωτη μάχη, αὐτή πού δέν ἔχει τέλος.

Στ. 7. **σάν τοὺς Γίγαντες.** Οἱ Γίγαντες, τερατόμορφα καί τρομερά σέ δύναμη ὄντα, ὀνομάζονται «γιοὶ τῆς Γῆς», γιατί δημιουργήθηκαν ἀπὸ τὴ γῆ μέ τὸ αἷμα τῆς πληγῆς πού προξένησε στόν Οὐρανὸ ὁ γιός του Κρόνος. Συχνότερα ἀναφέρεται ἡ μάχη τους μέ τὸ Δία καί τοὺς ἄλλους θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου, ἡ Γιγαντομαχία. Ἐπειτα ἀπὸ σκληρὸ ἀγώνα τοὺς ἐξόντωσαν οἱ θεοὶ μέ τὴ βοήθεια τοῦ Ἡρακλῆ. Ἡ δυσαναλογία ἀνάμεσα στοὺς ποντικούς καί τοὺς Γίγαντες ἐπιτείνει τὴν κωμικότητα τῆς παρομοιώσεως.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

πολυλογάς λιμνοκατοίκητος, κι αὐτὰ τοῦ λέει τὰ λόγια:

– Ξένε, ποιός εἶσαι; καί σ' ἀκρόγιαλο ποῦθ' ἦρθες; Ποιός
σου ὁ κύρης;

Τὴν πάσα ἀλήθειαν ὁμολόγα μου, μή σέ γροικῆσω ψεύτη.

Ἄν γκαρδιακό σέ νιώσω φίλο μου, στό σπίτι μου θά πάμε, 15
θά σέ φιλέψω, πλήθος ὁμορφα θά σοῦ χαρίσω δῶρα.

Ἐγώ ἔμαι ὁ Ρήγας Φουσκομάγουλος, πού πάντα μέσ στή λίμνη
ζῶ τιμημένος ἀπ' τούς δάτραχους, ἀφέντης κι ὁδηγός τους.

Ὁ κύρης μου ὁ Λασπᾶς μ' ἀνάστησε, σάν μ' ἐρωτολαχτᾶρα
ἔσιμξε μέ τή Νερορῆγισσα στοῦ Ἡριδανοῦ τίς ὄχθες, 20

Ὅμως καί σύ φαντάζεσαι μου ὁμορφος, μέσ στούς λεβέντες πρῶτος
βασιλοράδδη ρήγα σέ θαρρῶ, στίς μάχες ἀντρειωμένον.

Ἐλα λοιπόν, μίλα μου, διάζομαι νά μάθω τή γενιά σου.

Τότε σ' αὐτόν ὁ Ψιχουλάρπαγας ἀπηλογήθη κι εἶπε:

– Γιατί ρωτᾶς με γιά τό γένος μου; τό ξέρει ὁ κόσμος ὅλος, 25
τό ξέρουν κι οἱ θνητοί κι οἱ ἀθάνατοι, ὡς καί τὰ οὐρανοπούλια.

Μέ ὀνοματίζουν Ψιχουλάρπαγα, κι εἶμαι τοῦ Ψωμοφάγου
γιός, τοῦ τρανόκαρδου τοῦ κύρη μου· μάνα μου ἦ Μυλογλύφτρα,
ἦ μοσκοθυγατέρα τοῦ τρανοῦ τοῦ ρήγα Ξυγκομάση.

Στ. 16. Παρωδία τοῦ στ. Ζ 218 τῆς Ἰλιάδας.

κι ὦρια ἀλλάξανε δῶρα φιλίας οἱ δύο τους

Ἐκεῖ πρόκειται γιά τὰ δῶρα πού ἀντάλλαξαν ὁ Οἰνείας μέ τό Βελλερεφόν-
τη.

Στ. 19/20. **Λασπᾶς – Νερορῆγισσα.** Στό ἀρχαῖο κείμενο τό ὄνομα τοῦ Λασπᾶ εἶναι
Πηλεύς. Μιλώντας ἐδῶ μέ καμάρι ὁ Φουσκομάγουλος γιά τήν καταγωγή του,
μάς θυμίζει τούς γονεῖς τοῦ Ἀχιλλέα, τόν Πηλέα καί τή θαλασσινή θεότητα
(Νερορῆγισσα) Θέτιδα. Σημείωσε καί τήν παρωδία τοῦ στ. Ζ 25 τῆς Ἰλι-
άδας:

μέ τή νεράϊδα τοῦτος ἔσιμξε, τὰ πρόβατα ὡς βοσκοῦσε.

Στ. 21. **φαντάζεσαι** = φαίνεσαι, δείχνεις.

Στ. 22. **βασιλοράδδης** = αὐτός πού κρατᾶ βασιλικό σκήπτρο. Στούς στίχους αὐτοῦς
σημειώνουμε παρωδία τῶν στ. Γ169 – 170 τῆς Ἰλιάδας, ὅπου ὁ Πρίαμος
ρωτώντας τήν Ἑλένη γιά τόν Ἀγαμέμνονα, λέει:

*Ὅμως τόσο ὁμορφο τὰ μάτια μου δέν ἔχουν δεῖ ποτέ τους
μηδὲ καί τόσο ἀλήθεια πέφانو· ρηγάρρης πρέπει νά 'ναι.*

Στ. 25-26. Παρωδεῖται ἡ συνάντηση τῶν ἡρώων Διομήδη καί Γλαύκου στούς στ. Ζ
145 καί 151 τῆς Ἰλιάδας, πρὶν συγκρουσθῶν:

*Διομήδη ἀντρόκαρδε, τί κάθουσαι καί τή γενιά ρωτᾶς μου;
Ποιά 'ναι ἡ γενιά μου, ὅσοι τήν ξέρουνε πολλοὶ θαρρῶ λογοιοῦνται.*

Σέ καλυδόσπιτο μέ γέννησε, κι ἀρχοντικιά ἢ τροφή μου, 30
 καρύδια, σύκα κι ὀλονόστιμες θροφές λογιῶ λογιῶνε.
 Μά πῶς νά μέ λογιάσεις φίλο σου, πού διόλου δέ σοῦ μοιάζω;
 Ἐσένα στά νερά εἶναι ἡ ζήση σου· μά ἐγώ τό ἔχω συνήθεια
 νά ροκανίζω ὅσα ἔχουν οἱ ἄνθρωποι στά σπίτια τους καλούδια.
 Ψομί δέ μου ξεφεύγει ἀφρόπλαστο σ' ὠριόκυκλο πανέρι, 35
 μήτε ἡ γιομάτη σουσαμότυρο μακροπεπλούσα πίτα,
 μήτε κομμάτι ἀπό χοιρόμερο, σκωτάκια ἀσπροντυμένα,
 μήτε καί τό τυρί τό νιόπηχτο ἀπό τό γλυκό τό γάλα,
 μήτε ἡ λαχταριστή μελόπιτα, πού ὡς κι οἱ θεοὶ ποθοῦνε, 40
 μήτε ὅσα σ' ἀνθρωποξεφάντωσησ μαγεῖροι μαστορεύουν
 στίς χύτρες τεχνικά ταιριάζοντας λογιῶ λογιῶ νοστήμιες.
 Ποτέ δέν ἔφυγα ἀπ' τό σάλαγο τόν ἄγριο τοῦ πολέμου,
 στούς προστομάχους πάντα ἀνάμεσα ρίχνομαι εὐθύς στή μάχη.
 Δέν τόν φοδᾶμαι ἐγώ τόν ἄνθρωπο, τρανό κι ἄς ἔχει σῶμα, 45
 μά τοῦ δαγκάνω τ' ἀκροδάχτυλα στήν κλίνη του γλιστρώντας·
 κι ἔτσι ἀλαφρά θουτάω τή φτέρνα του, πού δέ γροικάει τόν πόνο,
 κι ἀπ' τό θαθῦ ὕπνο δέ σηκώνεται τήν ὥρα πού δαγκάνω.
 Μονάχα δυό εἶναι πού μου φέρουνε σ' ὅλη τή γῆς τρομάρα·
 γάτα καί κικινέξι ἀπό τή μιά, τρανή μου δυστυχία,
 τ' ἄλλο ἡ παγίδα ἢ πολυστέναχτη, πού δόλιος μου εἶναι χάρος. 50
 Μά ἀπ' ὅλα πιότερο ἢ ἀνήμερη μου φέρνει σύγκρου ἡ γάτα,
 γιατί πασκίζει ὡς κι ἀπ' τήν τρύπα μου λές νά μέ ξετρουλώσει.
 Δέν τρώω ραπάνια μήτε λάχανα, δέν τρώγω κολοκῦθια,
 χλωρά κοκκινογούλια ἢ σέλινα δέν εἶν' τροφή δική μου·
 αὐτά γιά φαγητά σεις τά ἔχετε, πού ζήτε μέσ στή λίμνη, 55
 Σ' αὐτά ἀποκρίθη ὁ Φουσκομάγουλος χαμογελώντας κι εἶπε:
 – Γιά τήν κοιλιά σάν κοῦρκος φούσκωσες, ξένε· κι ἐμεῖς στή
 λίμνη

Στ. 32. **νά λογιάσεις** = νά λογαριάσεις, νά θεωρήσεις.

Στ. 36. **μακροπεπλούσα** = (πίτα) μέ μακρὸ πέπλο, μέ μεγάλα φύλλα.

Στ. 40. **ἀνθρωποξεφάντωση** = τό φαγοπότι, τό γλέντι.

Στ. 42. **σάλαγος** = ἡ γεμάτη κραυγές ταραχή τῆς μάχης.

Στ. 43. Θυμίζει τό στ. Ν 642 τῆς Ἰλιάδας, ὅπου ὁ Μενέλαος
 γυρνάει ξανά καί δίχως ἄργητα τοὺς προστομάχους σμίγει.
προστομάχος: αὐτὸς πού πολεμᾷ στήν πρώτη γραμμῇ.

καί στή στεριά πολλά χαιρόμαστε, πού θάμα νά τά βλέπεις.
 Διπλή ζωή, διπλό βροχότοπο χάρισε στά βατράχια
 τοῦ Κρόνου ὁ γιός, στή γῆς πηδήματα νά κάνουν, νά βουτάνε 60
 στή λίμνη κι ἔτσι διπλομοίραστη τήν κατοικιά τους νά ἔχουν.
 Κι ἄν θές νά δεις, νά μάθεις, εὐκόλα κι αὐτό μπορεῖ νά γίνει.
 Πήδα στήν πλάτη μου καί κράτα με γερά, μήπως γλιστρήσεις,
 κι ἔτσι μέ τήν καρδιά σου ὀλόχαρη στ' ἀρχοντικό μου μπαίνεις.
 Ἔτσι εἶπε καί τήν πλάτη του ἔσκυψε· κι εὐθύς ἀνέδη ἐκεῖνος 65
 γύρω τά χέρια ἀλαφροδένοντας στόν τρυφερό λαιμό του.
 Χαιρόταν στήν ἀρχή γιατί ἔβλεπε τ' ἀραξοδόλια δίπλα,
 ὄνειρεμένο τό ταξίδι τους· μά ξαφνικά σάν εἶδε
 τά σκουρα νά τόν ζώνουν κύματα, κορόμηλο τό δάκρυ,
 κλαιγόταν, μά ἤ μετάνοια ἀνώφελη, τραβοῦσε τά μαλλιά του, 70
 τά πόδια κάτω ἀπ' τήν κοιλιά ἔσφιγγε καί μέσα του ἡ καρδιά του
 σπαρτάριζε γιατί ἦταν ἄμαθη, καί τή στεριά ποθοῦσε.
 Βαριά ἀναστέναζε καί πάγωσε τό αἷμα του ἀπ' τό φόβο.
 Σάν τό κουπί ἡ οὐρά του πίσω του μέσ στά νερά σερόνταν,
 κι ὡς στούς θεούς ἔκανε δέηση νά βγεῖ, στεριά νά πιάσει, 75
 νερά ὀλοσκοτεῖνα τόν ἔλουζαν κι ὄλο ἔκραζε βοήθεια.
 Κι ἀπό τό στόμα του σάν ρήτορας αὐτό τό λόγο βγάξει:
 «Στή ράχη του ὁμοια δέν κουδάλισε τό ἐρωτικό φορτίο
 μέσ ἀπ' τό κύμα ὁ Ταῦρος φέροντας στήν Κρήτη τήν Εὐρώπη,
 ὡς κουδαλαίει ἐμέ στό σπίτι του, στήν πλάτη του ἀπλωμένον, 80
 ὁ βάτραχος σ' ἀφρούς σηκώνοντάς τό ὀλόγλωμό του σῶμα».

Ξάφνου μιά νεροφίδα πρόβαλε, φριχτό καί γιά τούς δυό τους
 θέαμα· τό κεφάλι ὀρθόστητο πά στά νερά κρατοῦσε.
 Μόλις τήν εἶδε ὁ Φουσκομάγουλος, βούτηξε κι οὔτε νοιάστη
 πού ἔτσι τό σύντροφό του θά ἔφηνε ν' ἀφανιστεῖ· στής λίμνης 85
 τά βάθη χώθηκε καί γλύτωσε ἀπό τό μαῦρο χάρο.

Στ. 79. **Ταῦρος – Εὐρώπη.** Ὁ Δίας ἄρπαξε τήν κόρη τοῦ βασιλιά τῆς Συρίας Φοί-
 νικα καί, μεταμορφωμένος σέ ταῦρο, τήν ἔφερε στήν Κρήτη, περνώντας
 πάνω ἀπό τή θάλασσα.

Στ. 86. Παρωδία τοῦ στ. Η 254 τῆς Ἰλιάδας:

μ' αὐτός ἀνάγειρε καί γλίτωσε τοῦ ἀσβολωμένου Χάρου.

Πρόκειται γιά τόν Ἑκτορα, πού κινδύνεψε στή σύγκρουσή του μέ τόν Αἴαντα,
 καθώς τό κοντάρι τοῦ Αἴαντα τοῦ τρύπησε τήν ἀσπίδα.

Πετάχτη ὁ ποντικός κι ἀνάσκελα μέσ στά νερά ξαπλώθη,
 τὰ χέρια του ἔσφιγγε καί τσίριζε τό τέλος του γροικώντας.
 Πολλές φορές στόν πάτο βούλιαξε, πολλές γοργοκλιτσώντας
 ἀπάνω ἀνέβαινε, μά ἀδύνατο τοῦ χάρου νά ξεφύγει. 90
 Μούσχεμα τὰ μαλλιά του πιότερο τό σῶμα του βαραῖναν.
 Κι ἔτσι ὅπως τὰ νερά τόν ἐπνιγαν, λέει τοῦτες τίς φοδέρεις.
 – Θά τό πληρώσεις, Φουσκομάγουλε, τό δόλιο φέρσιμό σου,
 γιατί ἀπ' τό σῶμα σου μέ πέταξες σάν ναυαγό ἀπό θράχο.
 «Δέ θά ἴσουν στή στεριά, πανάθλιε, διόλου καλύτερός μου 95
 στήν πάλη, στίς γροθιές, στό τρέξιμο· μά ξεπλανεύοντάς με,
 ἴπουλα στά νερά μέ πέταξες. Τά ὀλέπει ὁ θεός καί κρίνει.
 Ὁ ποντικοστρατός ἐκδίκηση θά πάρει, δέ γλυτώνεις».

Πολεμικά συμβούλια – Ἐξοπλισμοί ἀντιπάλων

Ἔτσι σάν εἶπε αὐτός ξεφύγησε στή λίμνη· μά τόν εἶδε
 ὁ Πιατογλύφτης, πού σ' ἀκρόγιαλο καθόταν καί θωροῦσε· 100
 σκούζει στριγγά κι ὅ,τι εἶδε τρέχοντας τούς ποντικούς μνηαί.
 Ἄγρια τοῦς ἔπιασε ὄλους μάνητα τή συμφορά σάν μάθαν.
 Τοῦς κράχτες τους ἀμέσως πρόσταξαν, πρίν φέξει, ὄλους νά κραῖζουν,
 νά συναχτοῦνε σ' ἀρχοντόσπιτο τοῦ ἀρχοντα Ψωμοφάγου,
 κυροῦ τοῦ δόλιου Ψιχουλάρπαγα, π' ἀνάσκελα στή λίμνη 105
 εἶχε ἀπλωθεῖ κουφάρι πιά ἄψυχο, κι οὔτε κοντά στίς ὄχθεις
 ὁ δύστηχος, μά μεσοπέλαγα πά στά νερά πλανιόταν.

Μέ διάση ὡς μαζωχτήκαν σύναυγα, σηκώθη πρῶτος πρῶτος,
 καημό γιομάτος γιά τό σπλάχνο του, καί λέει ὁ Ψωμοφάγος:
 – Μόλο πού ἐγώ μονάχα, φίλοι μου, πολλά κακά ἔχω πάθει 110
 ἀπ' τοῦς βατράχους, ὄλους πρόσβαλε τό κάμωμά τους τοῦτο.
 Δύστηχος εἶμαι ἐγώ, γιατί ἔχασα τρεῖς γιούς μου, τρεῖς λεβέντες.
 Τόν πρῶτο μου στά νύχια ἀρπάζοντας τόν ξέσχισεν ἡ γάτα,
 ἡ τρισκατάρατη βουτώντας τον ἀλάργα ἀπ' τή φωλιά του.
 Τό δεύτερο ἄνθρωποι σκληρόκαρδοι στό θάνατο τόν σύραν, 115

Στ. 108. **σύναυγα** = μέ τήν αἰγή, μόλις ξημέρωσε.

Στ. 114. **ἀλάργα** Ψηφιοποιήθηκε ἀπό το Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

μέ τά καινούρια τους τεχνάσματα, τή μηχανή από ξύλο,
πού εἶναι γιά τά ποντίκια θάνατος καί πού τήν λέν παγίδα.
Τόν τρίτο, πού κι ἐγώ κι ἡ μάνα του τόν εἶχαμε ἀκριδὸ μας,
τόν παρασέρνει ὁ Φουσκομάγουλος καί στό θυθὸ τόν πνίγει.
Ἐμπρός λοιπόν τά πολυξόμπλιαστα ζωστεῖτε τ' ἄρματα σας 120
κι ἄρματοῦμένοι καταπάνω τους ἀμέσως νά ριχτοῦμε».

Ἔτσι εἶπε κι ὅλους τοὺς ξεσήκωσε τίς πανοπλίες νά δάλουν,
κι ἀναθε ὁ Ἄρης, πολεμόχαρος, τόν πόθο τους γιά μάχη.
Κνημίδες πρῶτα αὐτοὶ συνταίριασαν στά δύο μεριά τους γύρω 125
ἀπὸ γλωρὰ μαστοροδοῦλευτα κουκιά, πού τά τσακίσαν
κι ὄλονυχτίς καλά ροκάνισαν μέ προσοχὴ περίσσια.
Θώρακες τεχνικά μαστόρεψαν ἀπὸ κομμάτια δέρμα
μιᾶς γάτας πού ἐγδαρᾶν, κι ἀπάνω τους καλάμια πλήθος στρώσαν.
Τοῦ λυχαριοῦ τὸ ἀφάλι φόρεσαν γι' ἀσπίδα· καί στό χέρι
μακριὰ θελόνα τὸ κοντάρι τους, ὀλόχαλκο ἔργο τοῦ Ἄρη. 130
Βάλαν καί κρᾶνη στά μελίγγια τους τὸ τσόφλι ἀπ' τὸ ρεῖθι.

Οἱ ποντικοὶ ζωστήκαν τ' ἄρματα· μά τότε, σάν τοὺς εἶδαν,
ἔξω ἀπ' τὴ λίμνη εὐθύς οἱ δάτραχοι πηδοῦν, δρομώντας φτάνουν
σέ μιά ἀπλωσιά καί γιά τόν πόλεμο συμβούλιο συγκαλοῦνε.
Κι ὡς στ' ἀναπάντεχο ξεσήκωμα πασχίζαν ἄκρη νά ἔβρουν, 135
ἦρθε κοντά τους ἕνας κήρυκας, ραβδί στό χέρι ἐκράτει,
τοῦ Τυρογλύφτη τοῦ τρανόκαρδου τὸ τέκνο, ὁ Χυτροβούτας
καί τοῦ πολέμου μαῦρο μήνυμα μηνάει μ' αὐτά τά λόγια:
– Οἱ ποντικοὶ σέ σᾶς, ὦ δάτραχοι, μέ στείλαν μέ φοβέρες,
ζητοῦν ν' ἄρματοῦθεῖτε, πόλεμος θ' ἀρχίσει κι ἄγρια μάχη. 140
Γιατί εἶδαν πού τόν Ψιχουλάρπαγα τόν ἐπνίξε στή λίμνη
ὁ ρήγας σας ὁ Φουσκομάγουλος. Ἐμπρός λοιπόν γιά μάχη
ὅσοι ἀντρειωμένοι μέσ στους δάτραχους λογιοῦνται παλικάρια.

Στ. 120. **πολυξόμπλιαστα** = ὀλοστόλιαστα, πλουμιστά.

Στ. 124. Καί στήν Ἰλιάδα ὁ Πάρης (Γ 330), ὁ Πάτροκλος (Π 131) καί ὁ Ἀχιλλέας (Τ 369), καθὼς ὁ καθένας τους ἄρματοῦνεται,

καί πρῶτα γύρω στ' ἀντικίνημα του περᾶ κνημίδες ὄριες.

Στ. 129. **τοῦ λ. τὸ ἀφάλι** = τὸ κεντρικὸ μέρος τοῦ λυχαριοῦ.

Στ. 133. **δρομώντας** = τρέχοντας.

Στ. 135 **ἄκρη νά ἔβρουν** = νά βροῦν ἐξήγηση, νά καταλάβουν.

Στ. 143. **λογιοῦνται** = λογαριάζονται, τοὺς θεωροῦν.

Μίλησε ὀρθά, κοφτά, ξεκάθαρα· κι οἱ λόγοι του ἀκουστήκαν
 σ' ὄλους, κι οἱ δάτραχοι ταράχτηκε ἡ περήφανη ψυχὴ τους. 145
 Κατάκριναν τὸ Φουσκομάγουλο, κι αὐτὸς σηκώθη κι εἶπε:
 – Φίλοι μου, ἐγὼ δὲν τὸν θανάτωσα τὸν ποντικό, κι οὔτε εἶδα
 τὸ πὼς ἐχάθη· ἀτὸς του πνίγηκε παίζοντας πλάι στὴ λίμνη
 σάν δάτραχος κολύμπι θέλοντας νά κάνει· καί νά τώρα,
 σ' ἐμέ τὰ ρίχνουν, πού δὲν ἔφταιξα, οἱ παμπόνηροι· μά ἐλάτε, 150
 νά βροῦμε τρόπο ν' ἀφανίσουμε τὰ δολερὰ ποντίκια.
 Λοιπὸν ἐγὼ θά πῶ τὴ γνώμη μου, σάν πιὸ σωστό ποιὸ κρίνω.
 "Ὀλοι μας τ' ἄρματα ν' ἀρπάξουμε καί νά παραταχτοῦμε
 στὶς ὄχθες δίπλα, ἐκεῖ πού ἀπότομος κι ὄλο γκρεμούς ὁ τόπος.
 Καί σάν κινήσουν καταπάνω μας καί κάνουν τὸ γιουρούσι, 155
 ἀπὸ τὰ κράνη τους ἀδράχνοντας τὸν κάθε ὄχτρο, σάν φτάσει
 μπροστά μας, ἴσια νά τοὺς σπρώξουμε μαζί μ' αὐτὰ στὴ λίμνη.
 Ἐκεῖ στὰ σίγουρα τοὺς πνίγουμε, δὲν ξέρουν καί κολύμπι,
 καί τὸ ποντικοκτόνο τρόπαιό μας θά στήσουμε, ὦ χαρὰ μας!
 Ἔτσι εἶπε κι ὄλους τοὺς ξεσήκωσε τὶς πανοπλίες νά βάλουν. 160
 Μέ φύλλα ἀπὸ μολόχες σκέπασαν τὰ πόδια γύρω γύρω,
 θώρακες φόρεσαν ἀπ' ὄμορφα χλωρὰ κοκκινογούλια,
 μέ μαστοριά ἀπὸ λαχανόφυλλα συνταίριασαν ἀσπίδες,
 βοῦρολο μακρὺ καί μυτερὸ ἄρμοσε καθέννας τους γιὰ δόρυ,
 καί μέ μικρῶν σαλιάγκων καύκαλα σκεπάσαν τὰ κεφάλια. 165
 Ἄρματωμένοι παρατάχτηκαν πλάι στὶς ψηλές τὶς ὄχθες,
 κουνώντας τὰ κοντάρια· γέμισε πολέμου ὄρμη ἡ ψυχὴ τους.

Στ. 148. **ἀτὸς του** = ὄνος του.

Στ. 152. Συχνὰ στὴν Ἰλιάδα, σὲ σημαντικές συσκέψεις, συναντοῦμε τὸ στίχο:
Λοιπὸν ἀκοῦστε τί μοῦ εἰκάζεται τὸ πιὸ σωστό πὼς εἶναι...
 (Π.χ. τὸν λέει ὁ Νέστορας (I 103), ὁ Ἀχιλλέας (I 314) καὶ ὁ Πολυδάμας (N 735).

Στ. 155. **γιουρούσι** = ὄρητική ἐπίθεση.

Στ. 166-67. Μέ ὄμοιο τρόπο περιγράφεται ἡ μονομαχία ἀνάμεσα στὸν Πάρη καί τὸ Μενέλαο στοὺς στ. Γ 344 – 45 τῆς Ἰλιάδας:

Κι ἐκεῖνοι ἐστάθησαν σμῶνοντας στό μετρημένο ἄλων
 ψηλοποῖθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Συνέλευση τῶν θεῶν

Κι ὁ Δίας τότε σπὸν ἀστροσπαρτο οὐρανὸ τοὺς θεοὺς συνάζει,
 τοὺς ἔδειξε τό πλῆθος τ' ἄρματα, τοὺς μαχητῆς τοὺς γαῦρους,
 πολλοὺς, ψηλόκορμους, μέ δόρατα μακροῖα, θαρρεῖς ἀσκέρι 170
 Κενταύρων, πού γιά μάχη κίνησε, θαρρεῖς στρατὸς Γιγάντων,
 καί μέ γλυκὸ ρωτάει χαμόγελο: – Ποιοὶ θά δοθηθεῖστε τώρα
 βατράχια γιά ποντίκια; Κι ὕστερα στήν Ἀθηνᾶ γυρίζει:
 Τοὺς ποντικοὺς ἀλήθεια, κόρη μου, θά τρέξεις νά συνδράμεις;
 Ὅλοι τους στό ναὸ σου ὀλόγυρα χοροπηδοῦν ὀλοένα, 175
 τὴν κνίσσα ὀμιζονται καί χαίρονται φαγιά λογιῶ λογιῶνε.
 Ἔτσι τοῦ Κρόνου ὁ γιὸς ἐμίλησε· κι ἡ Ἀθηνᾶ ἀποκρίθη,
 – Πατέρα, τά ποντίκια ἀδύνατο ποτέ νά τά δοθηθῶ,
 κι ἄς κινδυνεύουν, γιατί μοῦ ἔκαναν πολλές ζημιές ὡς τώρα,
 κατασημάζοντας τά στέμματα, τῶν λυχναριῶν τό λάδι. 180
 Καί πιό πολύ ἡ καρδιά μου σπάρραξε γιά τοῦτο πού σαρωῶσαν.
 Τόν πέπλο μου τὸν καταρῆμαξαν, πού γνέθοντας ἀτὴ μου
 μακρὸν στημόνι μέ λεπτή κλωστή τὸν ἔφανα μέ κόπο,
 κι ὀλοῦθε τρύπες μοῦ τὸν γέμισαν· κι ὁ μᾶστορης πού μοῦ ἦρθε,
 γιά νά τὸν φτιάσει πῆρε διάφορο· γι' ἀθάνατους φοιχτὸ ναι, 185
 ἔγνεσα δανεικὰ κι ἀδύνατο τά δανεικὰ νά δώσω.
 Μά μήτε τοὺς βατράχους θά ἔθελα νά τρέξω νά συνδράμω·
 γιατί κι αὐτοὶ εἶναι κουφιοκέφαλοι· ἔτσι, προχτές ἀκόμα.

Στ. 169. **γαῦρος** = ὀρητικός, ἄγριος καί περήφανος.

Στ. 171. **Κενταύρων**. Ἡ μυθολογία ἀναφέρει πολλές σκληρῆς μάχης τῶν Κενταύρων καί ἰδιαίτερα τὴ μάχη μέ τοὺς Λαπίθες, στὴ Θεσσαλία, ὅπου ὁμως νικήθηκαν.

Στ. 176. **κνίσσα** = ἡ μυροδιά πού ἀνέβαινε ἀπὸ τὰ ζῶα τῆς θυσίας.

Στ. 180. Τὰ **στέμματα** ἦταν λατρευτικὰ σύμβολα ἀπὸ κλαδιά δεμένα μέ ταινία ἀπὸ λευκὸ μαλλί. Οἱ **λύχνοι** ἦταν στρογγυλά ἀγγεῖα, πού τὰ γέμιζαν μέ λάδι· εἶχαν μιά ἢ περισσότερες προεξοχές, ἀπ' ὅπου ἔδωαινε τό φῶς. Τοὺς χρησιμοποιοῦσαν γιά φωτισμό.

Στ. 182. Παρωδία τῶν στ. Ε 734 – 735 καί Θ 385 – 386 τῆς Ἰλιάδας, ὅπου γίνεται λόγος γιά τὸν πέπλο τῆς Ἀθηνᾶς:

*Καί τό ἀγανὸ μαντί της ἔδωαιε στό πατρικὸ παλάτι,
 τό πλουμιστό, πού ἀτὴ της ἔφανε μέ τά δικὰ της χέρια.*

Στ. 183. **στημόνι** = τὰ νήματα σπὸν ἰστό τοῦ ἀργαλειοῦ, πού ἀνάμεσά τους μπαίνει τό ὑφάδι.

Στ. 185. **διάφορο** χρησιμοποιήθηκε ἀπὸ το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

καθώς γυρνοῦσα ἀπό τόν πόλεμο καί κατακουρασμένη
 ὕπνο ποθοῦσα, αὐτοί δέ μ' ἄφησαν μέ τά κροάσματά τους 190
 νά κλείσω μιά στιγμή τά μάτια μου· ξάπλωσα δίχως ὕπνο,
 μέ πονοκέφαλο, ὥσπου λάλησε κι ὁ κόκορας. Μά ἔλατε
 μακριά ἀπ' τόν πόλεμο νά μείνουμε, νά μήν τοὺς δοηθᾶμε,
 μήπως λαδώσει καί κανέναν σας τό σουβλερό κοντάρι.
 Γιατί καί μέ θεό τά βάζουνε, ἄν ἔρθει ἀντίμαχός τους. 195
 Μόνο ἀπ' τόν οὐρανό ἄς χαιρόμαστε θωρώντας τήν ἀμάχη.
 Ἔτσι εἶπε· κι ἄκουσαν τά λόγια της οἱ ἀθάνατοι καί πάλι
 ὄλοι τους σ' ἓνα δῶμα μπήκανε νά κάνουνε σεργιάνι.

Ἡ φοινική μάχη

Καί τότε σάλπιγγες ἀρπάζοντας στά χέρια τά κουνούπια
 τό φοβερό τῆς μάχης σάλπισμα σαλπίσαν· κι ἀπ' τά οὐράνια 200
 τοῦ Κρόνου ὁ γιός ὁ Δίας ἐδρόντησε, σημάδι τοῦ πολέμου.
 Μέ δόρυ πρῶτος ὁ Βροντόλαλος χτυπάει τόν Ἄντρογλύφτη
 μέσ στοὺς προμάχους στό κατώκοιλο καί τοῦ τρυπάει τό σκῶτι.
 Μπροῦμτα αὐτός σωριάστη, γέμισε ἡ λεπτή του χαίτη σκόνη.
 Μέ δρόντο πέφτει κι ἀπό πάνω του βροντήξαν τ' ἄρματα του. 205
 Κι ὁ Τρυποφράκτης τότε χτύπησε καί τό βαρὺ κοντάρι
 στό στήθος τοῦ Λασπίδη κάρφωσε· σωριάστη αὐτός καί μαῦρος
 χάρος τόν δρῆκε, κι ἀπ' τό σῶμα του μακριά πετάει ἡ ψυχή του.
 Τόν Παντζαρά χτυπάει κατάστηθα, σκοτώνει ὁ Χυτροδοῦτας.

Στ. 197. Παρωδία τῆς ὁμιλίας τοῦ Πριάμου στοὺς Τρῶες (Ἰλιάδα, Η 379):

Εἶπε, κι αὐτοί γρικόντας, πρόθυμα συνάκουσαν τό λόγο

Στ. 203. **στό κατώκοιλο** = κάτω ἀπό τόν ἀφαλό.

Στ. 204. Παρωδία τῆς ἀριστείας τοῦ Πατρόκλου (Ἰλιάδα, Π 310 – 11 καί 413 – 14),
 ὅπου ὁ ἀντίπαλός του

...κι ἔπεσε τά μπρούμτα στό γῶμα

Στ. 205. Συχνότατα στήν Ἰλιάδα ἡ πτώση ἐνός σημαντικοῦ ἥρωα περιγράφεται μέ
 τόν ἴδιο στίχο:

Βαρὺς σωριάστη κι ἀπό πάνω του βροντήξαν τ' ἄρματα του
 (Ἰλιάδα Δ 504, Ε 42, 540 κτλ.)

Στ. 208. Τό ἴδιο συμβαίνει καί μέ τόν Πάτροκλο (Ἰλιάδα Π 856) καί μέ τόν Ἐκτορα
 (Χ 362), πού ξεψυχώντας

κι ἀπ' τό κορμί ἡ ψυχή του ἐπέταξε νά κατεβῆι στόν Ἄδη

Τόν Φωνακλά στό κατωκοίλι του χτυπάει ὁ Ψωμοψάχτης, 210
 σωριάστη 'πίστομα, ἀπ' τὰ μέλη του μακριά πετάει ἡ ψυχή του.
 Τόν Φωνακλά σάν εἶδε ὅπου 'σθηνε, χυμᾶ ὁ Βαλτίσιος, τρέχει,
 τόν Τρυποφράκτη φτάνει, τόν χτυπᾶ, στό σβέρχο τόν πλήγωνει.
 Βλέπει ὁ Βασιλικιώτης, θύμωσε, καί στό Βαλτίσιο μῆγει
 καλάμι σουδ'λερό καί τ' ἄφησε μπηγμένο· κι ὡς τοὺς εἶδε, 215
 μέ τό λαμπρό του τόν σημάδεψε κοντάρι κι ὁ Ἄντρογλύφτης
 καί τόν καρφώνει, δέν ἀστόχησε, στό σκῶτι· μά σάν εἶδε
 τό Ριζοφάγο, πού γοργόφευγε, τόν κυνηγáει σίς ὄχθες,
 καί μήτε ἐκεῖ τόν ἀπαράτησε, τοῦ ρίχνει, πέφτει ἐκείνος
 κάτω καί δέ ματασηκώθηκε καί μέ τό σκοῦρο του αἶμα 220
 βάφτηκε ἡ λίμνη· στήν ἀκρογιαλιά μακρὺς, φαρδὺς ξαπλώθη
 κι ἀπάνω στ' ἄντερά του πήδαγε καί στά παχιά λαγόνια.
 Στήν ὄχθη κι ὁ Λιμνιώτης σκύλεψε νεκρὸ τόν Τυροφάγο.
 Τόν Τσικνογλύφτη σάν ἀντίκρισε, μέ τρομό ὁ Καλαμιώτης
 πέταξε τὴν ἀσπίδα, πήδηξε καί χόθηκε στή λίμνη. 225
 Προβάλλει ὁ Λασποσπίτης ὁ ἄφεγος, τόν Σαπουνά σκοτώνει.
 Κι ὁ Νερορούφας ἐθανάτωσε τό ρήγα Παστρουμάδη,
 τρανή πετώντας στό κεφάλι του κοτρώνα· τὰ μυαλά του
 χύθηκαν ἀπό τὰ ρουθούνια του κι ἡ γῆς ἐγέμισε αἶμα.

Στ. 211. Ἔτσι πεθαίνει καί ὁ Σκαμάντριος ἀπὸ τό χτύπημα τοῦ Μενέλαου (Ἰλιάδα Ε 58): *Πίστομα πέφτει κι ἀπὸ πάνω του θρονήξαν τ' ἄρομάτ' του.*

Στ. 216. Τό λαμπρό κοντάρι τοῦ Ἄντρογλύφτη θυμίζει τό «λιόφωτο κοντάρι» (Ἰλιάδα, Δ 496 κτλ.) καί τό «ἀστραφτερό κοντάρι» (Ἰλ. Π 284) τοῦ Ὀδυσσεά, τοῦ Αἴαντα καί τοῦ Πάτροκλου.

Στ. 219. Σέ πολεμικὴ μανία ὁ Ἄντρογλύφτης συναγωνίζεται τόν Ἔκτορα, στή μονομαχία του μέ τόν Αἴαντα (Ἰλιάδα Η 263):
μά κι ἔτσι ὁ κρανοσειστής Ἐχτορας δέν παρατάει τό ἀπάλε.

Στ. 222. Ὁ παραγραμὸς τοῦ Πολύδωρου, πού ἦταν στερονοπαίδι τοῦ Πριάμου, καθὼς τόν τρύπησε ὁ Ἀχιλλέας μέ τό κοντάρι του (Ἰλιάδα, Υ 420) περιγράφεται μέ παρόμοιο στίχο:
κι ὡς ἐσωριάστη, πάνω του κρατοῦσε τ' ἄντερά του

Στ. 223. *σκύλεψε* = τοῦ πήρε τὰ ὄπλα.

Στ. 226. *ἄφεγος* = τέλειος, ὑπέροχος.

Στ. 228. Παρωδία τῶν στ. Π 577 – 78 τῆς Ἰλιάδας, ὅπου τόν Ἐπειγέα τὸν θρῶσκει μέ λιθάρι στήν κεφαλὴ του ὁ μέγας Ἐχτορας.
 Στὴ συνέχεια παρωδεῖται ἡ φοιρητὴ εἰκόνα πού συναντάμε δυὸ φορές στήν Ἰλιάδα (Λ 97 – 98 καί Μ 185 – 186):
τὰ μυαλά του / χύθηκαν ἀπὸ τὰ ρουθούνια του, κι ἡ γῆς ἐγέμισε αἶμα.

"Όμως κι ὁ Πιατογλύφτης σκότωσε τόν ἄξιο Λασποσπίτη 230
 μέ τό κοντάρι ὀρμώντας· σκέπασε τά μάτια του σκοτάδι.
 Τόν εἶδε ὁ Πρασομούρης, τοῦ ἄδραξε τό πόδι, μέσ στή λίμνη
 τόν σέρνει, τό λαιμό πατώντας του μέσ στά νερά τόν πνίγει.
 Νεκρό τό φίλο ὁ Ψιχουλάρπαγας διαφέντευε, καί ρίχνει
 τοῦ Πρασομούρη στό κατώκοιλο καί τοῦ τρυπάει τό σκώτι· 235
 μπροστά του ἐκεῖνος ἐσωριάστηκε, στόν "Αδη πάει ἡ ψυχή του.
 Τοῦς εἶδε ὁ Λαχανάς κι ἀδράχοντας μιά φούχτα λάσπη ρίχνει
 στόν Ψιχουλάρπαγα, στά μούτρα του, πῶς δέν στραβώθη, ἀλήθεια!
 Φρένιασε τότε ἐκεῖνος κι ἀδραξε μέ τό χοντρό του χέρι
 κοτρώνα ἀσήκωτη, πού κείτονταν βαριά στό χῶμα ἀπάνω, 240
 τή σφεντοντάει, χτυπᾶ στά γόνατα τό Λαχανά, τοῦ σπάζει
 τό πόδι τό δεξί κι ἀνάσκελα στή σκόνη αὐτός σωριάστη.
 "Όμως εὐθύς ἀπάνω του ὀρμησε γιά γδικιωμό ὁ Σκουξιάρης,
 χτυπάει, στόν ἀφαλό τόν πέτυχε· κι ὄλο του τό κοντάρι
 χώθηκε στήν κοιλιά καί χύθηκαν στή γῆ τά σπλάχνα του ὄλα 245
 γύρω ἀπό τό κοντάρι, ὡς τό 'σερνε μέ τό χοντρό του χέρι.
 Τόν εἶδε ὁ Τρυποφράκτης πού ἔστεκε στοῦ ποταμοῦ τίς ὄχθες,
 καί κούτσα κούτσα ἀπό τόν πόλεμο τό σκάζει· στά χαντάκια
 πηδαίει καί τρομαγμένος πάσκιζε τοῦ χάρου νά ξεφύγει.
 Στερνά ἀπ' τή λίμνη ὁ Φουσκομάγουλος προβάλλει τρομαγμέ-
 νος. 250

Στ. 231. Ὁ θάνατος του Λασποσπίτη περιγράφεται μέ τά ἴδια λόγια πού στήν Ἰλιάδα
 ἀναφέρονται στό θάνατο ὀνομαστών ἡρώων, ὅπως π.χ. Ε 310:
καί τοῦ σκέπασε μούρη νυχτιά τά μάτια

Στ. 234. **διαφεντεύω** = προστατεύω, ὑπερασπίζω.

Στ. 236. "Ὅπως καί οἱ ψυχές τῶν ἡρώων τῆς Ἰλιάδας:
κι ἔστειλε στόν "Αδη τίς ψυχές τους (Η 330)

Στ. 239-240. Ὁ Ψιχουλάρπαγας συναγωνίζεται τόν Ἐκτορα (Ἰλιάδα, Η 264 – 65):
*Μόνο πισώγυρε, κι ἀρπάζοντας μέ τό χοντρό του χέρι
 μιάν πέτρα ἀπό τή γῆ θεόρατη κι ἀγκαθωτή καί μούρη...*
 γιά νά χτυπήσει τόν Αἴαντα, ἤ τήν Ἀθηνᾶ (Φ 403 – 404), πού μέ τόν ἴδιο
 τρόπο ρίχνει κάτω τό θεό "Αρη.

Στ. 242. Παρωδία τῶν στ. Ν 548 – 49 καί Π 469 τῆς Ἰλιάδας, ὅπου:
...τ' ἀνάσκελα στή σκόνη αὐτός ἐστρώθη

Στ. 248. Τό πάθημα τοῦ Τρυποφράκτη μᾶς φέρνει στό νοῦ τόν Ὀδυσσεά καί τόν
 Διομήδη (Τηλέμαχος 48).
 ...τρανοὶ πολέμαρχοι, κοντοαἰώνοντας πηγαῖαν...
 ἠχοποιήθηκε ἀπό το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Τόν εἶδε ὁ Ψωμοφάγος, τοῦ ῥιξε, στό πόδι τόν πληγώνει.
 Τόν βλέπει ὁ Πρασομούρης πού ἔλεφετε λιπόθυμος, καί τρέχει
 μπροστά, τό σουβλερό κοντάρι του στόν Ψωμοφάγο ρίχνει·
 μά δέν τρυπάει ἡ ἀσπίδα, κράτησε τοῦ κονταριοῦ τή μύτη· 255
 μήτε τό φουντωτό τετράχυτρο χωρίς ψεγάδι κράνος
 ὁ ἔξοχος Ριγανάτος πέτυχε, πού φάνταζε ὁ ἴδιος ὁ Ἄρης,
 τό πρῶτο μέσ στό βατραχόστρατο παράξιο παλικάρι.
 Κι ὁ Ψωμοφάγος πάλι χύμηξε· κι ὁ ρήγας τῶν βατράχων
 στούς γαύρους μαχητές δέν ἄντεξε, βαθιά στή λίμνη ἐχώθη. 260
 Μέσα στούς λοντικούς ξεχώριζεν ὁ Κομματάς, λεβέντης,
 γιος τοῦ Ροκάνα τοῦ ἀψεγάδιαστου, τοῦ Ψωμοκυνηγάρη·
 στό σπίτι ὁ κύρης παρακάλεσε τό γιό νά μπει στή μάχη·
 κι αὐτός μ' ἀφανισμό φοβέριζε τό γένος τῶν βατράχων.
 Μ' ἀντρεία περίσσια ὀμπρός τους στάθηκε διψώντας ἄγρια μάχη. 265
 Στή μέση ἓνα καρύδι χώρισε, τό κάνει δυό κομμάτια
 καί τ' ἄδεια τσόφλια του τά φορεσε γι' ἄρματωσιά στά χέρια.
 Τρόμαξαν τά βατράχια κι ὅλα τους γοργά στή λίμνη τρέχουν.
 Καί σίγουρα θά τά ξεκλήριζε, περίσσια ἡ δύναμή του,
 ἄν τῶν θεῶν εὐθύς δέν τό ἴνωθε κι ἀνθρώπων ὁ πατέρας.

Στ. 254. Ἡ ἀσπίδα τοῦ Ψωμοφάγου ἔχει τήν ἀντοχή τῆς ἀσπίδας τοῦ Μενέλαου (Γ 348) καί τοῦ Αἴαντα (Η 259):

μά δέν τήν τρήρησε, τί ἐστράβωσε τοῦ κονταριοῦ τοῦ ἡ μύτη.

Στ. 255. **τετράχυτρο** = κατασκευασμένο ἀπό τέσσερις χύτες.

Στ. 268. **ξεκλήριζω** = ἐξαφανίζω, ἐξοντώνω.

Στ. 269. Παρωδία τῆς σκηνης τῆς Ἰλιάδας (Θ132), στήν ὁποία ὁ Δίας, γιά νά σώσει τοὺς Τρῶες, ρίχνει τό ἀστρολελέκι μπροστά στό ἄρμα τοῦ Διομήδη, γιά νά τοῦ κόψει τή μανιασμένη ὀρμή. Ὁ ὀμηρικός στίχος:

ἄν δέν τοὺς θῶραι τῶν ἀθανάτων καί τῶν θνητῶν ὁ κύρης.

Στ. 270. Τόν ἴδιο οἶκτο ἐκφράζει ὁ Δίας καί γιά τόν πόνο τοῦ Ἀχιλλέα καί τῶν

Ἀχαιῶν γύρω ἀπό τό πτώμα τοῦ Πάτροκλου (Τ 340):
κι ψηφιοποιήθηκε ἀπό τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

Ἐπέμβαση τοῦ Δία – Ἡ πολύνεκρη μάχη παίρνει τέλος

Σάν εἶδε τοὺς βατράχους πού ἔσθηναν, σπλαχνίστη ὁ γιός
 τοῦ Κρόνου, 270
 κι ἀργοκουνώντας τό κεφάλι του τά λόγια τοῦτα κρένει:
 – Ἄλί, τρανό κακό τά μάτια μου θωροῦν, τρανή λαχτάρα·
 τρέμω καθώς στή λίμνη μ' ἄρματα τόν Κομματᾶ ξανοίγω
 στό βατραχόστρατο νά χύνεται· καθόλου μὴν ἀργεῖτε,
 τήν Ἄθηνᾶ τήν πολεμόχαρη νά στείλουμε ἢ τόν Ἄρη, 275
 νά τόν κρατήσουν ἀπ' τόν πόλεμο μακριά, κι ἄς μὴν κρατιέται.
 Ἔτσι τοῦ Κρόνου ὁ γιός ἐμίλησε· καί τοῦ ἀποκριθῆ ὁ Ἄρης.
 – Τῆς Ἄθηνᾶς πιά τώρα ἡ δύναμη καί τοῦ Ἄρη, γιέ τοῦ Κρόνου,
 δέν τό μποροῦν τόν ἀφευχτο ὄλεθρο νά διώξουν τῶν βατράχων.
 Γι' αὐτό νά τοὺς συνδράμουμε ὅλοι μας· ἢ τό δικό σου τό ὄπλο 280
 ῥόνοντα το, πού Τιτάνες ρήμαξε κι ἔργα τρανά τελειώνει.
 Κι ὡς ἀστραπόκαψες τόν ἄσεβο τόν Καπανέα, τό γαῦρο,
 καί τόν τρανό τόν Ἐγκελάδοντα κι ἄγριες φυλές Γιγάντων,
 ἔτσι καθέναν πού εἶναι ἀκράτητος θά τόν καταδαμάσεις.
 Ἔτσι εἶπε αὐτός· καί τ' ἀστροπέλεκο τοῦ Κρόνου ὁ γιός ἀρ-
 πάζει. 285
 Πρῶτα μπουμπούνισε, τόν Ὀλύμπο τόν ἀψηλό τραντάζει,

Στ. 272. Μέ τό στίχο

Ἦχοῦ, τί θάμια αὐτό κι ἀντίθαμα τά μάτια μου πού βλέπουν
 ἐκφράζουν τή μεγάλη τους ἐκπληξη στήν Ἰλιάδα ὁ Ποσειδώνας (N 99) ὁ
 Θόας (O 286), καί ὁ Ἀχλλέας (Y 344 καί Φ 54).

Στ. 273 **ξανοίγω** = βλέπω.

Στ. 281. **Τιτάνες**: Οἱ Τιτάνες ἦταν γιοί τοῦ Οὐρανοῦ καί τῆς Γῆς, ἀδέρφια τοῦ Κρόνου, πού τοὺς ἔριξε ὁ πατέρας τους στά ἐγκατα τῆς γῆς. Ὁ Δίας, διαν πῆρε τήν ἐξουσία ἀπό τόν πατέρα του τόν Κρόνο, γιά νά τή στερεώσει, ἀναγκάστηκε νά πολεμήσει μέ τοὺς Τιτάνες, πού, ἐνῶ τοὺς εἶχε ἀπελευθερώσει, στράφηκαν ἐναντίον του. Τελικά τοὺς ἐξόντωσε ὕστερα ἀπό φοβερή μάχη, τήν Τιτανομαχία, βοηθούμενος ἀπό τοὺς Ἐκατόγχειρες καί τοὺς Κύκλωπες, πού του πρόσφεραν τή θρονιή, τήν ἀστραπή καί τόν κεραυνό.

Στ. 282. **τόν Καπανέα**: ὁ Καπανέας ἦταν ἓνας ἀπό τοὺς ἐπτά ἀρχηγούς τῶν Ἀργείων πού ἔκαναν ἐκστρατεία ἐναντίον τῶν Θηβῶν βοηθώντας τόν Πολυεΐκη κατά τοῦ ἀδελφοῦ του, τοῦ Ἐτεοκλή. Τήν ὥρα πού ὁ Καπανέας ἔβαζε τή σκάλα καί ἐτοιμαζόταν νά πηδήσει πάνω ἀπό τά τεῖχη τῶν Θηβῶν, κεραυνοβολήθηκε ἀπό τό Δία καί γκρεμίστηκε.

Στ. 283. Τόν **Ἐγκελάδοντα**. Βλ. τή σημείωση τοῦ στίχου. 7

κι εὐθύς μετά στριφογυρίζοντας τό τρομερό του τό ὄπλο
 τό σφεντονάει, κι ἐκεῖνο πέταξε ἀπ' τοῦ βασιλιᾶ τό χέρι·
 κι ὡς ἔπεφτε ἀπ' τό φόβο ζάρωσαν βατράχια καί ποντίκια.
 Μά κι ἔτσι οἱ ποντικοί δέν ἔπαυαν τή μάχη, κι εἶχαν τώρα 290
 πιότερη ἐλπίδα πῶς θά κούρσευαν τοὺς μαχητές βατράχους,
 ἄν ἀπ' τόν Ὀλυμπο θωρώντας τοὺς δέν τοὺς ψυχοπονοῦσε
 τοῦ Κρόνου ὁ γιός, πού εὐθύς τοὺς ἔστειλε δοηθούς νά τοὺς γλυ-
 τώσουν.

Μακροχειλάτα ξάφνου πρόβαλαν, μ' ἀρματωσιά στή ράχη,
 λοξοπερπάτητα, στραβόκορμα, μέ ψαλιδένιο στόμα, 295
 σκληρά, πλακουτσωτά, ὄλο κόκκαλα, μ' ἀστραφτεροὺς τοὺς ὄμους,
 μακρόνυχα καί στραβοπόδαρα, μέ μάτια μπρός στό στήθος,
 μ' ὀχτώ ποδάρια καί δικέφαλα, κουλά, καί πού καθούρια
 τά λέν, καί μέ τά στόματα ἔκοβαν τῶν ποντικῶν τά πόδια,
 τά χέρια, τίς οὐρές, κι ἀπάνω τοὺς στραβῶναν τά κοντάρια. 300
 Τρομάζουν τότε οἱ φοβιτσιάρηδες οἱ ποντικοί, τό βάζουν
 στά πόδια κι ἄλλο πιά δέν ἄντεξαν· βασίλευε πιά ὁ ἥλιος,
 κι ἔπαψε ὁ πόλεμος, πού κράτησε μονάχα μίαν ἡμέρα.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ: Οἱ στίχοι τῆς Ἰλιάδας πού παραθέσαμε στίς σημειώσεις προέρχονται ἀπό τή μετάφραση τῶν Ν. Καζαντζάκη - Ἰ. Θ. Κακριδῆ.

Β΄ ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ ΤΟΥ ΗΣΙΟΔΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.— Τό Διδακτικό ἔπος.

Ὅταν ἀφήσουμε τά ποιήματα τοῦ Ὅμηρου καί πᾶμε στά ποιήματα τοῦ Ἡσιόδου, νιώθουμε ὅτι δοκιμάσαμε σέ ἄλλον κόσμο. Πρόκειται γιά τόν κόσμο τοῦ διδακτικοῦ ἔπους. Ἀντίθετα ἀπό τό ἥρωικό ἔπος, πού μᾶς μιλοῦσε γιά ἓνα πολύ μακρινό παρελθόν, τό διδακτικό ἀγγίζει τό παρόν καί καταπιάνεται μέ τά προβλήματα τοῦ ἀνθρώπου στή σχέση του μέ τήν κοινωνία.

Μέ τό ἥρωικό ἔπος ὁ λαός μας ἔχει τραγουδήσει τούς πιό ἀρχαίους ἀγῶνες πού ὁ ἴδιος ἔκανε, γιά νά στεριώσει πάνω στή γῆ του καί νά δημιουργήσει τόν πολιτισμό του. Μέ τό διδακτικό ἔπος ὁ λαός μας, σέ ὠριμότερη φάση τῆς ἱστορικῆς ζωῆς του, μελετᾷ τόν ἴδιο τόν πολιτισμό του. Μέ τό ἥρωικό ἔπος ὁ λαός γεμάτος θαυμασμό καί λατρεία γιά τά πιό δυνατά καί τά πιό ἔξυπνα παλληκάρια του, ὅπως καί γιά τίς πιό ὁμορφες καί ἄξιες γυναῖκες του, εἶχε τραγουδήσει τίς περιπέτειες καί τά κατορθώματά τους καί τά ἔκανε ξακουστά σ' ὅλο τόν κόσμο καί ἀλησιμόνητα γιά πάντα. Μέ τό διδακτικό ἔπος ὁ λαός γεμάτος πίστη στήν πνευματική ὑπεροχή του καί μέ ὁρμή γιά δημιουργία ἀποτυπώνει τίς ιδέες του γιά τή ζωή καί τίς ἀξίες της καί προβάλλει τή σοφία του ἀπό τίς ἱστορικῆς ἐμπειρίες του. Ἔτσι, ἂν τό ἥρωικό εἶναι τό ἔπος τοῦ πολέμου καί τῆς περιπέτειας, τό διδακτικό εἶναι τό ἔπος τῆς εἰρήνης καί τοῦ πολιτισμοῦ. Μέ τό ἥρωικό ἔπος εἶναι δεμένο τό ὄνομα τοῦ Ὅμηρου· μέ τό διδακτικό τό ὄνομα τοῦ Ἡσιόδου.

2.- Ἡ ζωὴ τοῦ Ἡσιόδου.

Ὁ Ἡσίοδος εἶναι ὁ πρῶτος Εὐρωπαϊὸς ποιητὴς μὲ προσωπικὴ ζωὴ γνωστὴ σ' ἡμᾶς. Ἐξῆσε σὸ τέλος τοῦ ὄγδου προχριστιανικοῦ αἰῶνα καὶ ἴσως δὲν ἀπέχει ἀπὸ τὸν Ὅμηρο πρὸς πολὺ ἀπὸ μιᾶ γενιά. Οἱ γονεῖς του κατατρεγμένοι ἀπὸ τὴ φτώχεια ἄφησαν τὴν αἰολικὴ Κύμη καὶ ἤρθαν νὰ στήσουν ἀγροτικὸ νοικοκυριὸ στὴν Ἄσκρα τῆς Βοιωτίας, ἓνα χωριὸ ὅπου, καθὼς ἐξομολογεῖται ὁ ἴδιος ὁ ποιητὴς, ἡ ζωὴ ἦταν σκληρὴ χειμῶνα καλοκαίρι. Ἐκεῖ ὁ Ἡσίοδος μεγάλωσε, δόσκοντας πρόβατα στὶς πλαγιὰς τοῦ Ἐλικώνα, καὶ ἡ ἀγροτικὴ ζωὴ καθόρισε τὸ χαρακτῆρα τῆς τέχνης του. Σὲ ποιητικὸ ἀγῶνα στὴ Χαλκίδα πῆρε τὸ πρῶτο βραβεῖο, λένε μάλιστα ὅτι νίκησε ἀκόμα καὶ τὸν Ὅμηρο. Ἴσως αὐτὴ ἡ παράδοση νὰ θέλει νὰ πεῖ ὅτι ἡ νεώτερη κοινωνία προτιμοῦσε ἀπὸ τὸν ὑμνητὴ τοῦ πολέμου τὸν ὑμνητὴ τῆς εἰρήνης.

3.- Τὰ ἔργα τοῦ Ἡσιόδου.

Ἀπὸ τὰ πρὸς γνωστά εἶναι ἡ «Θεογονία», ἡ «Ἄσπις» καὶ τὰ «Ἔργα καὶ Ἡμέραι».

Ἡ «Θεογονία» μᾶς δείχνει τὴ γενεαλογία τῶν θεῶν τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἐκθέτει τὴν καταγωγὴν καὶ τὴ δομὴν τοῦ κόσμου. Σ' αὐτὸ τὸ ἔργο παρακολουθοῦμε πῶς οἱ πρὸς παλαιοὶ πρόγονοί μας, ξεκινώντας ἀπὸ τὴν ἰδέαν τοῦ ἀπρόσωπου καὶ ἀμορφου Χάους, ἔφτασαν ὡς τὴ μεγάλη μορφήν τοῦ Δία, πού γι' αὐτούς δὲν ἦταν μόνο ὁ «πατέρας τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων» ἀλλὰ καὶ ὁ φορέας ὅλων τῶν ἀξιών τῆς ἀρχαίας ζωῆς τοῦ λαοῦ μας.

Ἡ «Ἄσπις» περιγράφει τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἡρακλῆ ἐναντίον τοῦ Κύνου, γιοῦ τοῦ Ἄρη, ληστήν πού ἐμπόδιζε τοὺς πιστοὺς τοῦ Ἀπόλλωνα νὰ πάνε στοὺς Δελφοὺς γιὰ προσκύνημα. Εἶπᾶν ὅτι στὴν περιγραφήν τῆς ἀσπίδας τοῦ Ἡρακλῆ ὁ Ἡσίοδος μιμήθηκε τὸν Ὅμηρο, πού περιέγραψε τὴν ἀσπίδα τοῦ Ἀχιλλέα. Ἐνῶ ὅμως στὴν πολυμορφία τῆς ζωῆς, στὴν ἀσπίδα τοῦ Ἡρακλῆ, ἀθλητὴ τῆς εἰρήνης, ἀποκαλύπτουν τὴ φρίκη τοῦ πολέμου καὶ τοὺς δαίμονες τῆς

καταστροφής, γεγονός που φανερώνει διαφορά στις ιδέες των δύο ποιητών.

Όμως το πιο αποκαλυπτικό για μας έργο του Ήσιόδου είναι το έπος «Έργα και Ημέραι». Θα το λέγαμε απόσταγμα λαϊκής σοφίας της ελληνικής κοινωνίας στην προεπιστημονική μορφή της. Είναι το πιο γνήσιο δείγμα του διδακτικού έπους και μας βοηθά να γνωρίσουμε τόσο την πνευματική ζωή και τις γενικά παραδεκτές αξίες της όσο και την τεχνολογία και τις επιδόσεις του ανθρώπου της εποχής που αντιπροσωπεύει. Μέ άλλα λόγια πρόκειται για ένα από τα πιο σημαντικά ιστορικά τεκμήρια του 8ου αιώνα και ταυτόχρονα για το πιο προσωπικό έργο του δημιουργού του.

4.- ΟΙ ΙΔΕΕΣ ΤΟΥ ΉΣΙΟΔΟΥ.

Τά έργα του Ήσιόδου μας ευκολύνουν να γνωρίσουμε αρκετά καλά τις ιδέες της εποχής του. Είναι τόσο ποτισμένα από τα νέα τότε ερωτήματα για τη φύση, τη γνώση και την πράξη, ώστε η νεώτερη έρευνα αναζητά σ' αυτά ακόμα και το ξεκίνημα της ελληνικής φιλοσοφίας και της έπιστήμης.

Πρώτ' απ' όλα στον Ήσιόδο ξεχωρίζει η προσπάθεια για ταξινόμηση και αξιολόγηση τόσο των δυνάμεων του κόσμου και των φυσικών φαινομένων όσο και των κοινωνικών δομών και των αξιών της ζωής. Φαίνεται ότι οι γενεαλογίες των ηρώων του λαού μας οδήγησαν στην ιδέα της γενεαλογίας των φυσικών και των πνευματικών δυνάμεων, δηλαδή στον άπαρτισμό ενός οργανικού συνόλου από τις γνώσεις που είχε κατακτήσει ως τότε η συνείδηση της κοινότητας.

Έτσι ο Ήσιόδος, αφού με τη «Θεογονία» έχει δώσει τη γενεαλογία των θεών, των φυσικών δυνάμεων και φαινομένων, καθώς και των κοινωνικών δομών και των αξιών της ζωής, με τα «Έργα» του επιχειρεί να δώσει και μιά πρώτη γενεαλογία του πολιτισμού. Στο έπος αυτό ο ποιητής διακρίνει πέντε γένη ανθρώπων, που έζησαν διαδοχικά πάνω στη γη και πορεύτηκαν από την πιο ευτυχισμένη ζωή ως τον πιο μεγάλο ξεπεσμό.

Αυτή η άπαισιοδοξία δέν είναι προσωπική του Ήσιόδου, είναι λαϊκή, εκφράζει όμως πιο πολύ τη γεροντική αντίληψη. Ο κουρα-

σμένος από τη ζωή, όπως και ο στερημένος και εκείνος που δυσκολεύεται να προσαρμοστεί στις νέες κάθε φορά κοινωνικές καταστάσεις, καταντούν, χωρίς να το καταλάβουν, να πιστεύουν ότι κάποτε, στο κοντινό ή στο μακρινό παρελθόν, η ζωή ήταν πιο εύκολη και πιο όμορφη και ότι ξέπεσε από φταίξιμο του ανθρώπου. Αυτή η νοοτροπία στον Ήσιόδο φαίνεται μέσα στους μύθους του Προμηθέα, της Πανδώρας και των πέντε γενών, που έχουν επίσης λαϊκή προέλευση. Όσο από τον ίδιο το λαό μας και μέσα σ' αυτούς τους ίδιους τους μύθους η άπαισιοδοξία περιορίζεται με την προτίμησή του στην ελπίδα και τη δικαιοσύνη και με την ιδέα ότι η φωτιά, που ο Προμηθέας χάρισε στους ανθρώπους, βάση κάθε τεχνολογίας και κατάκτησης της δημιουργικής ζωής, είναι μία θεϊκή δύναμη στα χέρια των ανθρώπων.

5.— Η κοινωνική σκέψη.

Η κοινωνική σκέψη είναι από τα κύρια γνωρίσματα της τέχνης του Ήσιόδου και την κάνει να ξεχωρίζει από την τέχνη του Όμηρου. Σίγουρα πρόκειται για νέο στοιχείο στην πνευματικότητα του μεσομηρικού Έλληνα. Η συνείδηση της κοινωνίας της εποχής εκείνης προβάλλει κυρίως μέσα από τα «Έργα». Σ' αυτά κυριαρχεί το αίτημα της δικαιοσύνης. Ο ποιητής έρχεται ν' άρνηθεί τη βία και να προβάλλει τη δικαιοσύνη. Η βία, λέει 275 έπ., ταιριάζει στα κτήνη, ενώ στους ανθρώπους ταιριάζει η δικαιοσύνη, που είναι άνωτερος τρόπος για τις σχέσεις με τους άλλους. Ο Ήσιόδος με τη δικαιοσύνη επιχειρεί να περιορίσει την άπαισιοδοξία για τον πολιτισμό και για τη μοίρα του ανθρώπου γενικά. Η δικαιοσύνη είναι για τον ποιητή το μονοπάτι που οδηγεί στο μόνο ύπαρκτο παράδεισο. Όπου αυτή κυριαρχεί, οί πολίταιες, λέει 225 έπ., άκμάζουν και οί λαοί άνθουν. Ο πόλεμος, ή πείνα και τά άλλα κακά δέ δλάφτουν τους ανθρώπους. Η γη χαρίζει πλούσια τ' αγαθά της και οί μανάδες φέρνουν στον κόσμο παιδιά που δέν είναι σέ τίποτα κατώτερα από τους γονείς τους.

Τό διδακτικό έπος γενικότερα προβάλλει ακόμα μία κοινωνία που άποστρέφεται τον πόλεμο. Υπάρχουν χαρακτηριστικοί ύπαι-

νιγμοί στά ἔπη τοῦ Ἡσιόδου: Τὴν κακὴ Ἔριδα ποῦ φέρνει τὸν πόλεμο κανεῖς δέν τὴν ἀγαπᾶ. Τὸ χάλκινο καὶ τὸ ἥρωϊκὸ γένος τὰ ξεκλήρῃσε ὁ πόλεμος. Ἡ ἀσπίδα τοῦ Ἡρακλῆ ἔχει ἐπάνω τῆς εἰκόνες ἀπὸ τῆ φρίκη τοῦ πολέμου, ὁ ἴδιος ὁ Ἡρακλῆς σκοτῶνει τὸ γιό τοῦ Ἄρη καὶ τραυματίζει ἀκόμα καὶ τὸ θεό τοῦ πολέμου. Ἰδιαίτερα ἡ προβολὴ τῆς μορφῆς τοῦ Ἡρακλῆ ὑποδηλώνει τὴν προτίμησι τῆς κοινωνίας τοῦ Ἡσιόδου γιὰ τοὺς ἄθλους τοῦ εἰρηνικοῦ δίου.

6. — Ἀπὸ τίς ἀριστοκρατικὲς στίς λαϊκὲς ἀρετὲς.

Ἡ ἀρετὴ ἀπασχολεῖ πολὺ τὸν Ἡσιόδο. Ἡ κακία δέν τοῦ φαίνεται δύσκολη. Ὁ δρόμος ὁ δικός τῆς, λέει 287 ἔπ., εἶναι ἀνοιχτός καὶ χωρὶς μεγάλο μάκρος. Τῆς ἀρετῆς ὁμως ἔχει πολὺν ἰδρώτα, εἶναι μακρὺς καὶ δύσβατος, ἰδιαίτερα στὴν ἀρχή· ἀλλὰ καὶ ὅταν φτάσει στὴν κορυφή, οἱ δυσκολίες λιγοστεύουν, δέν τελειώνουν. Τὰ «Ἔργα», καθὼς προχωροῦν πρὸς τὸ τέλος τους, διαμορφώνονται σέ ὁδηγὸ γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἀνθρώπου μέσα στό κοινωνικὸ σύνολο. Βλέπει κανεῖς σ' αὐτὰ νὰ συγκεντρώνονται ὅλες οἱ ἐμπειρίες τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ στὴν προεπιστημονικὴ περίοδο τῆς ἱστορίας του. Τί εἶναι σωστό καὶ ἀφέλιμο καὶ τί δέν εἶναι. Καὶ τί πρέπει νὰ κάνει ὁ καθένας, γιὰ νὰ ἐπιτύχει καὶ νὰ εὐτυχήσει κοντὰ στοὺς συνανθρώπους του.

Ξεχωριστὴ θέση στὸν Ἡσιόδο παίρνει ἡ ἐργασία, ποῦ τὸ πνεῦμα τῆς τοῦ ὑπαγόρευσε καὶ τὸν τίτλο τοῦ ἔπους του. Ἔτσι διδάσκει, 298 ἔπ., ὅτι ἡ ἐργασία ὄχι μόνο δέ μειώνει τὸν ἄνθρωπο ἀλλὰ καὶ τὸν τιμᾶ. Ἡ δουλειὰ ντροπὴ δέν ἔχει. Ντροπὴ εἶναι ἡ τεμπελιά. Τὸν ἀκαμάτη τὸν μισοῦν καὶ οἱ θεοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι. Αὐτὸ τὸ κήρυγμα πρέπει νὰ ἔκανε ἐκπληξὴ στὴν ἐποχὴ του, γιατί ἦταν φανερὰ ἀντίθετο στὴν παλαιὰ ἀριστοκρατικὴ ἀντίληψη, ποῦ δέν ἀναγνώριζε στὴν ἐργασία ἠθικὴ ἀξία. Φαίνεται ὁμως ὅτι τὸ ἐπέβαλαν οἱ ἐργαζόμενοι ἀγρότες, ναυτικοὶ καὶ ἔμποροι, ποῦ στά χρόνια τοῦ ποιητῆ εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἀνεβαίνουν ὄχι μόνο οἰκονομικά ἀλλὰ καὶ κοινωνικά. Ὁ Ἡσιόδος δείχνει ὅτι ἡ ἐργασία φέρνει πλοῦτο, ἀρετὴ καὶ τιμῆ. Στὴ συνέχεια ὁ Ἡσιόδος δίνει ἀπὸ τὸ θησαυρὸ τῆς λαϊκῆς

σοφίας πρακτικό οδηγό για τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς του: Πότε εἶναι ἡ κατάλληλη ἐποχὴ γιὰ τὴν κάθε καλλιέργεια καὶ τὴν ὕλοτομία, γιὰ τὰ ταξίδια καὶ τὸ ἐμπόριο. Πότε καὶ πῶς θὰ σπείρεις, θὰ θερίσεις καὶ θὰ τρυγήσεις. Μὲ ποιόν καιρὸ θὰ ταξιδέψεις. Δὲν θὰ εἶσαι ἔξυπνος, ἂν φορτώσεις ὄλο τὸ ἐμπόρεμά σου σ' ἓνα καράβι, γιατί ἂν ναυαγήσεις, θὰ χάσεις ὄλο σου τὸ διός. Ἐκόμα γίνεται λόγος γιὰ οἰκονομία καὶ πρόβλεψη, γιὰ νόμιμο καὶ ἄνομο κέρδος.

Τὰ «Ἔργα» κλείνουν μὲ γνώμες γιὰ τὶς ἀνθρώπινες σχέσεις: γιὰ τὴν κοινωνικότητα, τὴ φιλία, τὴ γυναίκα καὶ τὸ γονιό. Τιμὴ καὶ σεβασμὸς στὸν ξένο, στὸν ἀδελφό, στὸ γονιό καὶ στὸ θεό. Τὸ φίλο βάλει τὸν στὸ σπίτι σου, τὸν ἐχθρὸ παράτα τον. Κάνε φίλους ἀνάμεσα στοὺς γείτονές σου. Ἐχει τιμὴ ὁποῖος πέτυχε καλὸ γείτονα. Ν' ἀγαπᾶς αὐτὸν πού σ' ἀγαπᾶ καὶ νὰ ἀφοσιώνεσαι σ' αὐτὸν πού σοῦ ἀφοσιώνεται. Νὰ δίνεις σ' αὐτὸν πού σοῦ δίνει καὶ ν' ἀρνιέσαι σ' αὐτὸν πού σοῦ ἀρνιέται. Νὰ μὴ σέ ξεμυαλίζει ἡ γυναίκα πού δὲν ξέρει ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ στολίζεται. Ἡ ἡλικία γύρω στὰ τριάντα εἶναι γιὰ τὸν ἄντρα ἡ πιὸ κατάλληλη γιὰ τὸ γάμο. Ἡ καλὴ γυναίκα εἶναι ἡ πιὸ μεγάλη εὐτυχία τοῦ ἄντρα, ἡ κακὴ ἡ πιὸ μεγάλῃ δυστυχία. Ὅλες αὐτὲς οἱ γνώμες εἶναι τὸ ἀπόσταγμα μιᾶς πανάρχαιας λαϊκῆς σοφίας.

Γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὴ σημασία πού ἔχουν αὐτὲς οἱ γνώμες γιὰ τὸν ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς τους, ἀρκεῖ νὰ θυμηθοῦμε ὅτι σ' ἐκείνους τοὺς καιροὺς ἡ φωνὴ τοῦ ποιητῆ ἔκλεινε μέσα της μηνύματα, πού ὁ σημερινὸς ἄνθρωπος δέχεται ἀπὸ ποικίλες μορφωτικὲς πηγές. Ὁ λαὸς ἔδινε στὸν ποιητὴ τὴ θέση τοῦ ὀδηγοῦ, τοῦ μύστη, τοῦ σοφοῦ. Καὶ αὐτὸς ἐνιωθε χρέος του νὰ κλείσει μέσα στὸ λόγο του τὸ ἀπόσταγμα ἀπὸ τὴ σοφία τῆς κοινότητας. Οἱ λαοὶ περιέμεναν ἀπὸ τὸν ποιητὴ τους τὴ μύηση στὴ ζωὴ. Καὶ αὐτὸ σέ τελευταία ἀνάλυση γίνεται σέ ὅλες τὶς ἐποχές μὲ τοὺς ἀληθινούς ποιητές. Ἡ ἐπίδραση τοῦ Ἡσιόδου ἦταν μεγάλη σ' ὅλες τὶς ἐποχές καὶ ὡς τὶς μέρες μας. Ἀρκεῖ νὰ θυμηθοῦμε τὸν «Ἀσκραῖο» τοῦ Παλαμᾶ.

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ

[*Επίκληση στίς Μοῦσες καί στό Δία*]

Μοῦσες ἀπ' τήν Πιερία, πού παινεύετε μέ ὠδές,
γιά τό Δία ἐλάτε πέστε ὕμνους, τόν πατέρα σας·
πού οἱ ἄνθρωποι ἀπό τοῦτον κι ἄσημοι κι ὀνομαστοί,
ξακουστοί καί ἄγνωστοί εἶναι μόνο ἀπό τή χάρη του.
Γιατί εὐκόλα ἀνεβάζει καί συντριβει εὐκόλα, 5
ζηλευτόν περιορίζει καί αὐξάνει ἄφαντον,
καί τόν ἄδικο τόν στρώνει καί μαραίνει τό θρασύ
ὁ Ζεὺς πού θρονιάει στά ἕψη καί στά ἕψη κατοικεῖ.
Ἄκουσε καί δές πού ξέρεις, κρίνε τίς διαφορές
δίκια ἐσύ· κι ἐγώ στόν Πέρση τήν ἀλήθεια εἶθε νά πῶ. 10

[*Δυό οἱ Ἑριδες*]

Μιά λοιπόν δέν ἦταν μόνο, δυό στή γῆ εἶν' οἱ Ἑριδες·
τή μιά θά τήν ἐπαινοῦσε, ἄν κανεῖς τή γνώριζε,
ὁμως ἡ ἄλλη ντροπιασμένη· κι ἔχουν δυό λογιῶν καρδιές.
Γιατί ἡ μιά καζόν αὐξάνει πόλεμο καί τσακωμό,
ἡ ἄθλια· καί κανεῖς μ' αὐτήνε φίλος, μ' ἀναγκαστικά 15
κατά τίς βουλές τίς θεῖες τή σκληρή Ἑριδα τιμοῦν.
Ἄλλως γέννησε τήν ἄλλη πρῶτα ἡ Νύχτα ἡ σκοτεινή,
καί τήν ἔβαλεν ὁ Δίας, πού στά αἰθέρια κατοικεῖ,
μέσ στής γῆς τίς ρίζες, γι' ἄντρες πολὺ πιό ἀνώτερη·
τούτη καί τόν ἄχρηστο ὁμοια τόν ξυπνᾶ γιά τή δουλειά· 20
κάποιον ἄλλο βλέπει πλούσιο τή δουλειά ὁ πού ζητᾶ,
πού νά ὀργώνει, νά φυτεύει δέβαια τσακίζεται

καί νοικοκυριό νά κάνει· καί ζηλεύει ὁ γείτονας
 γείτονα πού πάει στόν πλοῦτο· καλή τούτη ἡ Ἔριδα. 25
 Καί ὁ μάστορας θυμώνει μέ τόν ἄλλο μάστορα
 κι ὁ φτωχός φτωχό φθονάει κι ὁ ποιητής τόν ποιητή.

[Ἡ διαφορὰ μέ τόν ἀδελφό]

Ἔομος τούτα, Πέρση, βάλ' τα στή δική σου τήν καρδιά,
 κι ἡ κακιά ἄς μή σ' ἐμποδίζει Ἔριδα ἀπό τή δουλειά,
 σάν τούς τσακωμούς προσέχεις καί τά λόγια σάν ἀκοῦς. 30
 Γιατί λίγο τόν τραβοῦνε λόγια καί τσακώματα
 κείνον πού σοδειά δέν ἔχει στό κελάρι του ἀρετή
 καί στήν ὥρα της, πού δίνει ἡ γῆ, τῆς Δήμητρας καρπό.
 Ἄπό τοῦτον σάν χορτάσεις, πιάνεις πάλι ἀπ' τήν ἀρχή
 καί τσακώματα κι ἀγώνα γιά τά ξένα χτήματα. 35
 Δέ θά κάνεις ἔτσι πάλι· μά ἄς τήν ξεδιαλύνουμε
 πιά τή διαφορὰ μας ἴσια, τό ἄριστο κι ἀπό θεοῦ.
 Τόν μοιράσαμε τόν κληρο τώρα πιά, κι ἄλλα πολλά
 τ' ἄρπαξες καί τά ἔχεις δώσει πολύ καλοπιάνοντας
 βασιλιάδες δωροφάγους, δικαστές στή δίκη αὐτή. 40
 Ἄμυαλοι, δέν ξέρουν πόσο πίο πολύ εἶναι τό μισό,
 στή μολόχα, στό σπερδούκλι πόσο μέγα τό ὄφελος.

[Ἡ καταγωγή τοῦ κακοῦ – Ἡ κλοπή τῆς φωτιᾶς]

Μά κρυμμένο ἀπ' τούς ἀνθρώπους οἱ θεοί κρατοῦν τό βιός.
 Ἄλλιῶς μιά μονάχα μέρα θά μπορούσες νά ἐργαστεῖς
 καί γιά ἕνα χρόνο νά ἔχεις, κι ἀκαμάτης μένοντας· 45
 θ' ἄφηνες καί τό τιμόνι τότε πάνω στήν καπνιά,
 τοῦ καματεροῦ, τῆς μούλας στά κομμάτια κι ἡ δουλειά.
 Μά ὁ Δίας ὀργισμένος πῆρε κι ἔκρυψε τό βιός,
 ὁ πανοῦργος Προμηθεάς ὅταν τούς ξεγέλασε·
 καί γι' αὐτό γιά τούς ἀνθρώπους σκέφτηκε κακά φριχτά, 50
 κι ἔτσι τή φωτιά τούς πῆρε· μά τοῦ Ἰαπετοῦ ὁ γιός
 γιά τόν ἀνθρωπο τήν κλέβει ἀπό τό Δία τό σοφό
 μέσα σέ καλάμι κούφιο κι ἀπό τό θεό κρυφά.

Τότε τοῦ ἔπε ὀργισμένος ὁ πατέρας τῶν θεῶν:

«Γιέ τοῦ Ἰαπετοῦ, πού ξέρεις ὅλα τὰ τεχνάσματα,
χαίρεσαι πού μου ἔχεις κλέψει τή φωτιά, γελώντας με, 55
πάθημα γιά σένα μέγα καί γιά τούς μελλοντικούς.
Γιατί ἐγώ σ' αὐτούς θά δώσω συφορά γιά τή φωτιά,
καί μ' αὐτή θά φχαριστιοῦνται, συφορά ἀγκαλιάζοντας».

[*Ἡ Πανδώρα – Τά κακά καί ἡ ἐλπίδα*]

Ἔτσι μίλησε γελώντας ὁ πατέρας τῶν θεῶν·
καί τόν Ἥφαιστο προστάζει γρήγορα τόν ξακουστό 60
χῶμα μέ νερό νά σμίξει, νά τοῦ βάλει καί λαλιά
κι ἀντοχή καί νά ἔχει ὄψη σάν θεᾶς ἀθάνατης,
ἀξιαγάπητη παρθένας ὁμορφιά· κι ἡ Ἀθηνᾶ
ἔργα νά τή δασκαλέψει, νά ὑφαίνει πλουμιστά·
κι ἡ Ἀφροδίτη νά τῆς χύσει χάρη στό κεφάλι της 65
καί σφοδρό πόθο καί σκέψη πού νά τρώει τό κορμί·
καί νοῦ σκύλας νά τῆς βάλει κι ἕναν τρόπον ἕπουλο
πρόσταξε τόν Ἀργοκτόνο, τό μαντατοφόρο Ἑρμῆ.
Ἔτσι μίλησε, κι ἐκεῖνοι ὑπάκουσαν στό βασιλιά. 69
Κι ὁ πιστός ὁ Ἀργοκτόνος μέσ στά στήθη της λοιπόν 77
ψέματα καί λόγια πλάνα κι ἕναν τρόπον ἕπουλο
ἔφτιαξε κατά τοῦ Δία τή βουλή· μά καί φωνή
τῶν θεῶν ἔβαλε ὁ κῆρυξ, κι ἔτσι τή γυναίκα αὐτή 80
τήν ὀνόμασε Πανδώρα, γιατί δῶρα δώρισαν
οἱ θεοὶ ὅλοι, γιά τούς ἄντρες συφορά τούς δύστυχους.
Σάν λοιπόν τό δόλο τέλεισ κι ἄφταστα τόν τέλειωσε,
στόν Ἐπιμηθέα στέλνει τόν Ἑρμῆ τόν ξακουστό,
τόν ταχύ μαντατοφόρο, μέ τό δῶρο, τῶν θεῶν· 85
κι ὁ Ἐπιμηθέας δέ σκέφτη ὁ Προμηθέας πού ἔχει πει
δῶρο ἀπ' τόν Ὀλύμπιο Δία πώς ποτέ νά μή δεχτεῖ,
μά ξοπίσω νά τό στέλνει, γιά θνητούς κακό μή βγεῖ
κι ὅταν δέχτηκε κι ἐκράτει τό κακό, κατάλαβε.

Πρῖν στή γῆν ἐπάνω ζοῦσαν τῶν ἀνθρώπων οἱ φυλές
δίχως τά κακά τοῦ κόσμου καί τόν πόνο τό σκληρό.
Ψηφιοποιήθηκε ἀπό το Ἰνστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

δίχως τίς βαριές ἀρρώστιες, πού θανάτους δίνουνε. 92
 Μά ἡ γυναίκα ἀπ' τό πιθάρι πῆρε μέ τά χέρια της 94
 τό καπάκι καί σκορπώντας ἔγνοιες ἔφερε βαριές. 95
 Κι ἡ Ἑλπίδα ἐκεῖ μονάχα μέσα στόν κρυψώνα της
 μπρός στοῦ πιθαριοῦ τά χεῖλη ἔμεινε, δέν πέταξε·
 γιατί πρῶτα τό καπάκι στό πιθάρι ἔβαλε. 98
 Ἄλλα ὁμως μύρια πάθη στούς ἀνθρώπους σκόρπισαν· 100
 κι εἶναι ἡ γῆ κακά γιομάτη, κι εἶν' γιομάτη ἡ θάλασσα·
 καί ἀρρώστιες στούς ἀνθρώπους τήν ἡμέρα ἢ τή νυχτιά
 μόνες ἔρχονται καί φέρνουν τά κακά γιά τούς θνητούς
 σιωπηλά, γιατί τούς πῆρε ὁ σοφός Δίας τή φωνή.
 Ἔτσι δέν μπορεῖς τοῦ Δία νά ξεφύγεις τή βουλή. 105

[Τά πέντε γένη]

Ἄλλ' ἂν θέλεις, κι ἄλλο λόγο δίχως μάκρος θά σοῦ πῶ,
 ὁμορφα μά καί μέ γνώση· κι ἐσύ βάλ' τον στό μυαλό.

[Τό χρυσό]

Χρυσό πρῶτα – πρῶτα γένος ἀπό ἀνθρώπους μέ λαλιά 110
 οἱ ἀθάνατοι ἐκάμαν, πού στά Ὀλύμπια σπίτια ζοῦν.
 Κι ἐπί Κρόνου ἦταν, σάν στόν οὐρανό βασιλεύε·
 σάν Θεοί ζοῦσαν ἐκεῖνοι, ξένοιαστο νοῦ ἔχοντας,
 δίχως κόπους, δίχως θλίψη καί κακά γεράματα,
 μά στά χέρια καί στά πόδια πάντα τους ἀγέραστοι
 χαίρονταν μέ γλεντοκόπια, ἔξω ἀπ' ὅλα τά κακά· 115
 καί πεθαίνουν σάν ἀπό ὕπνο δαμασμένοι· καί καλά
 ὅλα ἦτανε γιά κείνους· καί καρπό ἔδιν' ἡ γῆ
 πολύ κι ἄφθονα ἢ ζωοδότρα μόνη· κι αὐτοί λεύτεροι
 ἦσυχια μοιράζαν τά ἔργα ὡς καί τά πολλά καλά. 119
 Κι ἀφοῦ δά τοῦτο τό γένος ὅλο ἡ γῆ τό σκέπασε, 121
 αὐτοί βέβαια πνεύματα ἅγια πάνω ἀπό τή γῆ ἔγιναν,
 φύλακες καλοί, σωτῆρες τῶν ἀνθρώπων τῶν θνητῶν, 123
 πλουτοδότες· κι αὐτή πῆραν τή βασιλικιά τιμή. 126

[Τό ἀργυρό]

Δεύτερο κατόπι γένος καί πολύ χειρότερο
 ἀργυρό κάμαν ἐκείνοι πού στά Ὀλύμπια σπίτια ζοῦν
 καί μέ τό χρυσό παρόμοιο οὐδέ στό σῶμα οὐδέ στό νοῦ·
 μά ἕκατό τό παιδί χρόνια πλάι στή μάνα τήν καλή 130
 τρέφονταν νά μεγαλώσει, μωρό γίγας, σπίτι του·
 ἀλλά ἀφοῦ πιά μεγαλώναν καί στήν ἡθῆ φτάνανε,
 πολύ λίγο ζοῦσαν χρόνο κι εἶχανε καί δάσανα
 ἀπ' τίς ἀμυαλιές· τό θράσος δέν μπορούσαν τό κακό
 πέρα νά κρατήσουν, οὔτε νά λατρεύουν τούς θεούς 135
 ἤθελαν οὔτε θυσίες πάνω σέ ἱερούς βωμούς,
 ὅπως εἶναι στούς ἀνθρώπους κατά τόπους τό σωστό.
 Κι αὐτούς ἔπειτα ὁ Κρονίδης τούς ἀφάνισε μ' ὀργή,
 τούς θεούς σάν δέν τιμοῦσαν, πού τόν Ὀλυμπο κρατοῦν.
 Ἐπ' ἀφοῦ κι αὐτό τό γένος ὄλο ἡ γῆ τό σκέπασε, 140
 κάτω ἀπό τή γῆν ἐπῆγαν καί τούς λένε Μάκαρες,
 δεῦτεροι, ὅμως καί τούτους μιά τιμή τούς ἀκλουθεῖ.

[Τό χάλκινο]

Μά ὁ πατέρας Δίας τρίτο, γένος ἄλλο ἀπό θνητούς,
 χάλκινο ἔκανε, πού διόλου τοῦ ἀργυροῦ δέν ἔμοιαζε,
 κι ἀπό φλαμουριά βγαλμένο, φοβερό καί τρομερό· 145
 θλιβερά νοιάζονταν ἔργα τοῦ Ἄρη καί ἀδιαντροπιές,
 οὔτε στάρι τρώγαν, μά εἶχαν διαμαντιοῦ σκληρή καρδιά. 147
 Κι ἦταν χάλκινα τά ὄπλα, χάλκινα τά σπίτια τους, 150
 τό χάλκό δουλεῦαν, μαῦρο δέ γνωρίζαν σίδηρο.
 Κι ἀπ' τά χέρια τους τά ἴδια τοῦτοι δαμαστήκανε
 καί στό μουχλιασμένο σπίτι πῆγαν τοῦ Ἄδη τοῦ ψυχροῦ,
 ἄγνωστοι· κι αὐτούς τούς πῆρε, ἄν κι ἐκπληκτικούς,
 μαῦρος θάνατος, κι ἀφῆσαν τό λαμπρό τοῦ ἡλίου φῶς. 155

[Τό ἥρωικό]

Ἐπ' ἀφοῦ κι αὐτό τό γένος ὄλο ἡ γῆ τό σκέπασε,
 τέταρτο, κάποιο ἄλλο πάλι, στή γῆ τήν πολὺβοσκη

ἔκανε ὁ Κρονίδης Δίας, δικαιοτέρο, ἱκανό,
 ἀπό ἥρωικούς ἀνθρώπους, θεῖο γένος, πού τοὺς λέν
 ἡμιθέους, γενιά πρώτη στήν ἀπέραντη τῆ γῆ. 160
 Πόλεμος κακός καί τούτους καί σαλαγητό φριχτό
 ἄλλους μπρός στίς ἑφτά πύλες τῶν Θηβῶν, στήν Κάδμεια γῆ,
 τοὺς ξολόθρεψε στή μάχη γιά τό διός τοῦ Οἰδίποδα,
 κι ἄλλους πῆγε μέ καρᾶδια σέ μεγάλη θάλασσα
 καί στήν Τροία γιά τήν Ἑλένη μέ τά ὄμορφα μαλλιά. 165
 Σ' αὐτούς χώρια ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους διός καί τόπο χάρισε
 καί τοὺς στέριωσε ὁ πατέρας Δίας στά πέρατα τῆς γῆς. 168
 Κι αὐτοὶ θέβαια κατοικοῦνε, ξένοιαστο νοῦ ἔχοντας,
 στῶν Μακάρων τά Νησάκια, σπό βαθύν Ὀκεανό,
 ἥρωες εὐτυχισμένοι, καί γι' αὐτούς γλυκό καρπό
 τρεῖς φορές τό χρόνο φέρνει πλούσιο ἢ ζωοδότρα γῆ. 170

[Τό σιδερένιο]

Ἄς μὴν ἔσωνα ποτέ μου μέ τοὺς πέμπτους νά ἔμει ἐγώ,
 ἀλλά ἢ πρὶν νά ἔχα πεθάνει ἢ ἔπειτα νά γεννηθῶ. 175
 Γιατί τώρα γένος εἶναι σιδερένιο· καί ποτέ
 μέρα νύχτα δέ θά πάψουν κάματος καί δάσανα
 νά τοὺς φθειροῦν· καί θά δώσουν ἔγνοιες οἱ θεοὶ βαριές.
 Ὅμως καί γι' αὐτούς θά σμίξουν τά καλά μέ τά κακά. 180
 Καί θά ξολοθρέψει ὁ Δίας κι αὐτὴ τῆ θνητῆ γενιά,
 ὅταν, μόλις θά γεννιοῦνται, θά ἔναι πιά ἀσπρομάλληδες.
 Οὔτε μέ παιδιά πατέρας ὅμοιος ὅτε καί παιδιά
 οὔτε φίλος μέ τό φίλο, σύντροφοι μέ σύντροφο,
 οὔτε κι ἀδελφός θε νά ἔναι φίλος, ὅπως ἦταν πρὶν. 185
 Τοὺς γονιούς, μόλις γερνᾶνε, θε νά τοὺς περιφροῦν·
 θά τοὺς θρίζουνε κι ἀκόμα θά τοὺς λέν λόγια σκληρά,
 ἄθλιοι, κι οὔτε θεία δίκη θά λογιάζουν· οὔτε καί
 τοὺς γονιούς πού θά γερνᾶνε θε νά τοὺς φροντίζουνε· 188
 τοῦ πιστοῦ καί τοῦ δικαίου καί καλοῦ καμιά τιμή,
 μᾶλλον τοῦ κακοῦ τό δράστη θά τιμοῦν καί τό θρασυ· 190
 καί τό δίκιο μέ τά χέρια, κι ἡ ντροπὴ θά ἔχει χαθεῖ,
 κι ὁ κακός συχνά θά βλάφτει τόν ἀνώτερο ἄνθρωπο,

λέγοντας ἄδικα λόγια, κι ὄρκο θέ νά ὀρκίζεται.
 Φθόνος τούς ἀνθρώπους ὅλους θ' ἀκλουθαί τούς δύστυχους, 195
 πού κακόγλωσσος θέ νά ἔναι, τρομερός, χαιρέκακος.
 Καί στόν Ὀλυμπο δά τότες ἀπό τήν πλατιά τή γῆ,
 στά λευκά φορέματά τους μέ κρυμμένη τήν εἶδη,
 στή φυλή τῶν ἀθανάτων κι ἡ Αἰδώς κι ἡ Νέμεση
 θέ νά πᾶν καί θέ ν' ἀφήσουν τούς ἀνθρώπους· καί σ' αὐτούς 200
 οἱ πικροί πόνοι θά μείνουν· τοῦ κακοῦ δέν θά ἔν' γιαιτριά.

[*Τό γεράκι καί τ' ἀηδόνη*]

Τώρα καί στούς βασιλιάδες πού νογᾶν μῦθο θά πῶ:
 Εἶπε ὁ γέρακος στ' ἀηδόνη μέ τήν πλουμιστή λαλιά,
 πού ἔχε ἀρπάξει καί στά νύχια τό ἔφερνε στά σύννεφα·
 κι αὐτό ἀνάμεσα στά νύχια καρφωμένο τά γαμψά 205
 μύρονταν θλιμμένα· κι εἶπε πρός αὐτό δεσποτικά:
 «Ἄθλιο, τό ἔχεις λησμονήσει; Σέ κρατᾶ πιό δυνατός·
 εἶσαι ἐκεῖ πού ἐγώ σέ πάω, κι ὄντας καί τραγουδιστής·
 δεῖπνο μου σέ κάνω, ἄν θέλω, ἢ σ' ἀφήνω λεύτερο.
 Ἄμναλος ὁ πού τά δάξει μέ τούς δυνατότερους· 210
 καί τή νίκη χάνει κι ἔχει καί ντροπή καί δάσανα».
 Ἔτσι τό γοργό γεράκι, τό πλατύφτερο πουλί.

[*Τό δίκιο καί τό ἄδικο*]

Πέρση, ἄκου ἐσύ τό δίκιο, καί τή βία μὴν ξακλουθᾶς·
 γιατί καί κακή εἶν' ἡ βία γι' ἀνθρωπον ἀδύναμο 215
 κι ἄρχοντας δέν τήν ἀντέχει, μά τσακίζεται ἀπ' αὐτή,
 σάν οἱ συφορές τόν βροῦνε· κι ἀπ' τήν ἄλλη πιό καλός
 δρόμος πού στό δίκιο φέρνει· καί τό δίκιο πιό πολύ
 μένει ἀπό τή βία, σάν γίνει· ἄμναλος παθός μαθός.
 Γιατί εὐθύς τρέχει κι ὁ Ὄρκος μέ στραβές κρίσεις μαζί·
 ταραχή, καθώς τή Δίκη ἄντρες τήν τραβολογοῦν 220
 δωροφάγοι, καί μέ κρίσεις στραβές κρίνουν διαφορές·
 κι αὐτή ἀκλουθαί κλαμένη μέξ σέ πόλεις καί χωριά
 καί φορώντας τόν ἄερα, κακό φέρνει στούς θνητούς,
 σ' αὐτούς πού τήν ἀποδιώχνουν καί δέν κάνουν τό σωστό.

[*Ἡ εὐλογία τῆς δικαιοσύνης*]

Ὅπου ὁμως κρίσεις ἴσες καί γιά ξένους καί δικούς 225
 κάνουν, καί τό δίκιο διόλου δέν τό παραδαίνουνε,
 ἐκεῖ ἀκμάζει ἡ πολιτεία καί ἀνθοῦνε οἱ λαοί·
 καί εἰρήνη μέσ στή χώρα, πού ἔναι τῶν ἀντρῶν τροφός,
 καί ποτέ δέ φέρνει ὁ Δίας πόλεμο σ' αὐτούς κακό·
 ποτέ ἀντρες μέ ἴσια κρίση πείνα δέν τούς ἀκλουθᾶ 230
 κι οὔτε σφοδρά, μά γλέντια κι ἔργα ἀντάμα νοιάζονται.
 Κι ἡ γῆ διός πολύ τούς φέρνει, στά βουνά ἡ θαλασιδιά
 ἔχει ἀπάνω θαλασιδιά κι ἀπό μέσα μέλισσες·
 καί πυκνόμαλλα γεμάτα μέ μαλλί τά πρόβατα·
 καί γεννοῦν παιδιά οἱ γυναῖκες, πού νά μοιάζουν στούς γονιοῦς 235
 κι εὐτυχοῦν μέ τ' ἀγαθά τους πάντα· κι οὔτε φεύγουνε
 μέ καρᾶδια, μά τούς φέρνει καρπὸν ἡ ζωοδότρα γῆ.

[*Ἡ κατάρα τῆς βίας*]

Ὅμως σ' ὄσους στό νοῦ ἔχουν βία κι ἔργα ἐλεεινά,
 τιμωρία τούς φυλάει κειός πού δλέπει ἀπό ψηλά.
 Καί πολλές φορές μιά πόλη ὀλόκληρη δεινοπαθεῖ 240
 ἀπό ἕναν κακό, πού βλάπτει κι ἄθλια μηχανεύεται.
 Καί σ' αὐτούς ὁ Δίας μεγάλη ἀπ' τά οὐράνια σφοδρά,
 καί λοιμὸ καί πείνα στέλνει, κι ἀφανίζονται οἱ λαοί· 243
 κι ἡ στρατό τούς καταστρέφει πλῆθος ἢ τό τεῖχος τους 246
 ἢ καρᾶδια στά πελάγη τούς τά πάει ἄσκημα.

[*Ὁ Δίας προστάτης τῆς δικαιοσύνης*]

Βασιλιάδες, κι ἐσεῖς μόνοι τούτη τήν ὑπόθεση
 κρίνετε· γιατί κοντά εἶναι στούς ἀνθρώπους οἱ θεοί,
 κι αὐτοὶ κρίνουν ποιοὶ τούς ἄλλους μέ τίς κρίσεις τίς στραδῆς 250
 ἀφανίζουν, θεία δίκη δίχως νά λογιάζουνε.
 Καί τριάντα εἶναι χιλιάδες στή γῆ τήν πολὺδοσκη
 ἀπ' τοῦ Δία τούς ἀθανάτους τῶν ἀνθρώπων φύλακες,
 κι αὐτοὶ δέβαια προσέχουν κρίσεις κι ἔργα ἐλεεινά

- καί φορόντας τόν ἄερα πᾶν παντοῦ πάνω στή γῆ. 255
 Κι ἡ παρθένα εἶναι ἡ Δίκη, πού 'ν' τοῦ Δία γέννημα,
 σεβαστή στούς ἀθανάτους πού τόν Ὀλυμπο κρατοῦν,
 κι ὅταν κάποιος τήνε δλάψει, ψέγοντάς την ἄδικα,
 εὐθύς στόν πατέρα Δία πάει καί κάθεται κοντά
 καί τοῦ λέει γιά τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀδίκων τό μυαλό, 260
 ὁ λαός γιά νά πληρώσει βασιλιάδων πονηριές,
 πού τίς κρίσεις ξεστρατίζουν μέ τό νά μιλοῦν στραβά.
 Ἐπό τούτα φυλαχεῖτε, κι ἴσια ἄς εἶν' τά λόγια σας,
 βασιλιάδες δωροφάγοι, κι ὄχι πιά κρίσεις στραβές.
 Καί κακό δικό του κάνει πού ἄλλουνοῦ κάνει κακό, 265
 κι ἡ κακή δουλή γιά κείνον πού τήν ἔχει πιό κακή.
 Ὅλα τοῦ θεοῦ τό μάτι τά θωρεῖ καί τά νογᾶ,
 κι ὡς κι αὐτά, σάν θέλει, βλέπει, καί δέν τοῦ ξεφεύγουνε,
 καί πῶς εἶναι τούτη ἡ Δίκη, πού 'χει μέσα ἡ πόλη μας.
 Καί λοιπόν κι ἐγώ δέ θά 'μουν μέ ἀνθρώπους δίκαιος 270
 μήτ' ἐγώ μήτε κι ὁ γιός μου, ἀφοῦ θά 'τανε κακό
 νά 'σαι δίκιος, ἂν πιό δίκιο ἔχει ὁ πιό ἄδικος.
 Ἄλλά ἐλπίζω δέν τά κάνει τούτα ὁ Δίας ὁ σοφός.

[*Ἡ ὑπεροχή τῆς δικαιοσύνης*]

- Πέρση, ἐσύ μέξ στό μυαλό σου ὅλα τούτα βάλε τα
 καί τό δίκιο ἄκου τώρα, τή βία ξέχνα ὀλότελα. 275
 Τέτοιο στούς ἀνθρώπους νόμον ὁ Κρονίδης ἔταξε,
 ψάρια καί θεριά καί ὄρνια τ' οὐρανοῦ πετούμενα
 γιά νά τρῶνε τό 'να τ' ἄλλο, δίκιο ἀφοῦ δέν εἶν' σ' αὐτά·
 μά τό δίκιο στούς ἀνθρώπους ἔδωκε, τό ἀνώτερο·
 κι ἂν κανένας πού νά ξέρει τό σωστό θέλει νά πεί, 280
 σ' αὐτόν πλοῦτο ἄς δίνει ὁ Δίας, πού πολύ βλέπει μακριά·
 κι ὅποιος μέ τή θέλησή του δώσει ὄρκο ψεύτικο
 καί μ' αὐτό τό δίκιο δλάψει καί μοιραῖα πλανηθεῖ,
 αὐτουνοῦ μαύρη ἡ γενιά του μένει τό κατόπι του·
 ἐνῶ τοῦ σωστοῦ στόν ὄρκο μένει ἀνώτερη γενιά. 285

[Ἄρετή καὶ Κακία]

Κι ἐγὼ τὸ καλὸ πού ξέρω, Πέρση ἀνόητε, θά σοῦ πῶ·
 τὴν κακότητα τὴν παίρνεις εὐκόλα καὶ μονομιᾶς·
 δρόμος πάει ἐκεῖ στρωμένος, κατοικεῖ πολὺ κοντά·
 μὰ στὴν ἀρετὴν ἰδρώτα θάλαν οἱ θεοὶ μπροστά· 290
 καὶ μακρὸ τὸ μονοπάτι κι ἀνηφορικὸ ὡς αὐτὴν
 εὐκόλη δά ἔπειτα εἶναι, μόλο πού 'ναι δύσβατη. 293
 Πιὸ καλὸς αὐτὸς πού νιώθει μόνος του τὸ κάθε τί, 295
 καλὸς ὅμως εἶν' κι ἐκεῖνος πού ἀκούει τὸ σωστό·
 μὰ πού μήτε μόνος νιώθει μήτε ἀκούει ἀπ' ἄλλονε
 καὶ δέ βάζει στὴν καρδιά του, τοῦτος εἶναι ἄχρηστος.

[Ἡ ἀξία τῆς ἐργασίας]

Ἄλλὰ ἐσύ μέ τὴν εὐχὴ μας στό νοῦ πάντα δούλευε,
 Πέρση, γέννα εὐλογημένη, ἡ Πείνα γιὰ νά σέ μισεῖ 300
 καὶ νά σ' ἀγαπᾷ ἡ σεδάσμια Δήμητρα ἡ καλόστεφη,
 καὶ μέ διὸς νά σοῦ γεμίζει πάντα τὸ κελάρι σου·
 γιατί ἡ Πείνα δέβαια μόνο τ' ἄεργου εἶναι σύντροφος·
 θεοὶ κι ἄνθρωποι μισοῦνε κείνον πού ζεῖ ἄεργος,
 μέ τούς κολοβοὺς κηφήνες ὅμοιος στή διάθεση, 305
 πού τῶν μελισσῶν τὸ μόχθο ἀφανίζουν τρώγοντας·
 μὰ ἐσύ τὴ δουλειά σου ἀγάπα κάλλιο κι ὅπως πρέπει της,
 νά γεμίζουν τὰ κελάρια μέ καρπὸ στὴν ὥρα του.
 Ἄπὸ τὴ δουλειά εἶν' οἱ ἄντρες μέ κοπάδια καὶ μέ διὸς, 309
 κι ἐργαζόμενος πιὸ φίλος εἶσαι στοὺς ἀθάνατους. 311
 Ἡ δουλειά ντροπὴ δέν ἔχει, ντροπὴ ἔχει ἡ τεμπελιά.
 Κι ὁ ἄεργος θά σέ ζηλέψει ταχιά πού μέ τὴ δουλειά
 θά πλουτεῖς· καὶ μέ τὸν πλοῦτο πάει ἀξία καὶ τιμὴ.
 Σάν θεὸς ἐσύ θέ νά 'σουν, κι ἡ δουλειά τὸ πιὸ καλὸ, 315
 ἄν, καθὼς σοῦ παραγγέλνω, τὸ κοντὸ σου τὸ μυαλὸ
 ἀπ' τὰ χτήματα τὰ ξένα τὸ γυρίσεις στὴ δουλειά.
 Καὶ κακὴ ντροπὴ τὸν ἄντρα τῆς ἀνάγκης ἀκλουθᾷ,
 ἡ ντροπὴ πού τοὺς ἀνθρώπους πολὺ βλάπτει κι ὠφελεῖ·
 ντροπὴ δέβαια μὲ τὴν ἀνάγκη, θάσοος μέ τὸν πλουτισμό.

[Πλούτος καί Ἀρετή]

Χρήματα ὄχι τ' ἀρπαγμένα, πῶς καλά τ' ἀπό θεοῦ. 320
 Γιατί κι ἂν κανένας πάρει μέγα πλοῦτο δίαια
 μέ τά χέρια ἢ μέ τό λόγο, καθώς γίνονται πολλά,
 – ὅσο δέβαια τό κέρδος τούς ἀνθρώπους ξεγελᾷ,
 κι ὅσο τήν παραμερίζει τή ντροπή ἢ ἀναίδεια –
 οἱ θεοί ταχιά ἀφανίζουν τοῦτον καί τό σπίτι του, 325
 καί γιά λίγο μόνο χρόνο μένει ὁ πλοῦτος σύντροφος.

Στό ὑπόλοιπο τοῦ ἔργου, στίχοι 327 – 828, ὁ ποιητής διατυπώνει ὁδηγίες γιά τίς σχέσεις μέ τούς ἄλλους ἀνθρώπους, τή φιλία, τό γάμο καί τήν οἰκογένεια, καθώς καί γιά τίς ἐργασίες, τή σπορά, τή συγκομιδή, τή ναυτιλία καί τό ἐμπόριο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- Στ. 1. Ὁ Ἡσίοδος, σύμφωνα μέ τήν παραδομένη συνήθεια, ἀρχίζει τό ἔργο του μέ ἐπίκληση στίς Μοῦσες, πού, ὡπως πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι, προστάτευαν ὄσους ὑπηρετοῦσαν τίς τέχνες καί τά γράμματα.
Ὁ ποιητής στρέφεται μέ ἰδιαίτερη εὐγνωμοσύνη στίς Μοῦσες, γιατί, ὡπως ὁ ἴδιος λέει, τόν καιρό πού αὐτός, φτωχός νέος, ἔβασκε πρό-
δατα στόν Ἐλικώνα, τοῦ φανερώθηκαν καί τοῦ ἔμαθαν τήν ποίηση.
- Στ. 10. Πέρσης εἶναι τό ὄνομα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἡσιόδου. Τά δύο ἀδελφία εἶχαν κάποια διαφορά γιά τά κληρονομικά. Ὁ ποιητής ἔχει κατηγο-
ρήσει τόν Πέρση ὅτι δέ μοίρασε σωστά τά πατρικά χτήματα καί ὅτι κράτησε γιά τόν ἑαυτό του περισσότερα ἀπ' ὅσα ἔπρεπε. Ἔτσι ἔφα-
σαν στά δικαστήρια. Τό ἔργο εἶναι γεμάτο ἀναφορές καί ὑπομνήσεις
στή δίκη πού πρόκειται νά γίνει. Ὁ ποιητής ἀπευθύνεται στόν
ἀδελφό του μέ πολλές νουθεσίες καί παρακλήσεις, σέ μιά τελευταία
προσπάθειά του, μήπως καταφέρει νά τόν σταματήσει ἀπό τίς αὐθαί-
ρετες ἐνέργειές του. Ἐπίσης ὁ ποιητής προσπαθεῖ νά δια φωτίσει γιά
τό θέμα τήν κοινή γνώμη τῆς πατρίδας του καί νά προδιαθέσει εὐ-
νοϊκά τοὺς δικαστές, ἄν καί ἀφήνει νά φανεῖ ὅτι δέν τοὺς ἔχει ἐμπι-
στοσύνη, ἀφοῦ τοὺς κατηγορεῖ ἀπροκάλυπτα ὅτι ἔχουν δωροδοχηθεῖ
ἀπό τόν ἀδελφό του.
- Στ. 11. Ὁ Ἡσίοδος, στή «Θεογονία» του, 225 ἐπ., μᾶς διδάσκει ὅτι ἡ Νύ-
χτα γέννησε τήν Ἑριδα (= τή Διχόνοια) τή «σκληρόκαρδη» καί ὅτι
αὐτή μέ τή σειρά της γέννησε τόν Πόνο, τή Λήθη, τά Βάσανα, τίς
Συμπλοκές, τίς Μάχες, τά Φονικά, τίς Ἀνθρωποκτονίες, τίς Φιλονι-
κίες, τά Ψέματα, τίς Λογομαχίες, τίς Ἀμφισθητήσεις, τήν Ἀνομία, τή
Συφορά καί τόν Ὀρκο. «πού πάρα πολύ βασανίζει τοὺς ἀνθρώπους
πάνω στή γῆ, ὅταν κάποιος μέ τή θέλησή του δώσει ὄρκο καί τόν
παραθεῖ». Μέ τήν καλή Ἑριδα ὁ ποιητής ἐννοεῖ κάθε εὐγενική
ἀμύλλα γιά τή δημιουργία.
- Στ. 14. Ὁ ποιητής, γόνος εἰρηνικῆς ἀγροτικῆς οἰκογένειας, νιώθει ἀπο-
στροφή γιά τόν πόλεμο καί τόν θεωρεῖ συφορά καί κατάρα γιά τοὺς
ἀνθρώπους. Ἔτσι, πιο κάτω, στό μῦθο γιά τά λέντε γέννη, στ. 144 –
165, δείχνει πῶς τό χάλκινο καί τό ἥρωικό γένος τῶν ἀνθρώπων ἐκ-
φυλίστηκαν καί χάθηκαν ἀπό τή γῆ μέ τόν πόλεμο.

- Στ. 39. Βασιλιάδες είναι οι τοπικοί άρχοντες της πατρίδας του ποιητή, που σύμφωνα με τη μορφή του κράτους της εποχής του είχαν και το δικαίωμα να δικάζουν.
Αυτοί άνηκαν στην άριστοκρατική τάξη, και ο ποιητής, φτωχός άγρότης, δέν κατορθώνει να κρύψει τό μίσος του γι' αυτούς. Βλ. και τούς στ. 202 έπ., 220 έπ., 248 έπ., 261 έπ., 263 έπ.
- Στ. 40. Τό νόημα τών στίχων είναι ότι ή εύτυχία δέν οικοδομείται στό πίο πολύ, αλλά σ' εκείνο που δέν ξεπερνά τό μέτρο και στην ίκαγότητα νά έπωφελείται κανείς και από τά πίο άσήμαντα προϊόντα της γής του.
- Στ. 48. 'Ο Προμηθέας, γιός του 'Ιαπετού, ενός από τούς Τιτάνες, πρώτα παιδιά του Ουρανού και της Γης, που ο Δίας κατά την Τιτανομαχία τούς γκρέμισε στό Τάρταρο, γιατί δέν ήθελαν νά παραδεχτούν την έξουσία του. 'Ο 'Ησιόδος έχει εκθέσει τό μύθο του Προμηθέα και της Πανδώρας και στή «Θεογονία» του, στ. 506 – 616. 'Εκεί μαθαίνουμε ότι ο 'Ιαπετός (ο 'Αγέροχος) ζευγαρώθηκε μέ την 'Ωκεανίδα Κλυμένη (τήν 'Υπέροχη) και έφερε στον κόσμο τόν 'Ατλαντα (τόν 'Ανθεκτικό), τό Μενοίτιο (τόν 'Επίμονο), τόν Προμηθέα (τόν Προνοητικό) και τόν 'Επιμηθέα (τόν 'Επινοητικό), τέσσερις γιούς που ποτέ δέν παραδέχτηκαν τόν εξάδελφό τους, τό Δία, στό θρόνο του 'Ολύμπου και έκαναν ό,τι μπορούσαν για νά δυσκολέψουν τή βασιλεία του. Μάλιστα ο Προμηθέας, για νά μειώσει τό κύρος του Δία ως βασιλιά του ουρανού, τόλμησε νά δώσει από τά σάγια της θυσίας τά ψαχνά στους ανθρώπους και νά προσφέρει στό θεό τά λίπη και τά κόκαλα, και ύστερα νά κλέψει τή φωτιά από τούς θεούς και νά τή χαρίσει στους ανθρώπους. Τιμωρώντας τους ο Δίας, έβγαλε τόν 'Επιμηθέα νά φέρει στους ανθρώπους τή γυναίκα, «κακό αντί καλό», ανάγκασε τόν 'Ατλαντα νά σηκώσει αιώνια τόν ουρανό, κεραυνοδόλησε τό Μενοίτιο και τόν γκρέμισε στό έρεδος και έδωσε τόν Προμηθέα σ' έναν πάσσαλο, όπου κάθε μέρα κατέβαινε ένας άετός και έτρωγε τό σκόπι του τιμωρημένου.
- Στ. 59. 'Ο μύθος της Πανδώρας είναι, σέ μετάπλαση, ο ίδιος ο πανάρχαιος μύθος της Γης, αυτής που χαρίζει τά πάντα στά παιδιά της. 'Η διασκευή του φαίνεται ότι επινοήθηκε από τούς Έλληνες, όταν εγκαταστάθηκαν στον έλλαδικό χώρο, και άποσκοπεί στό νά δυσφημίσει και νά γελοιοποιήσει τή λατρεία της Μητέρας – Γης και τούς μητριαρχικούς θεσμούς της κοινωνίας των Προελλήνων. Στό μύθο, και στή μορφή που μās προσφέρεται, διαφαίνεται ή άρχαία λαϊκή πελοποίηση ότι οι πρώτοι άνθρωποι ζούσαν άπλά μέσα στή φύση σέ μιá κατάσταση παραδεισιακή και ότι ή κατάσταση αυτή κάποτε τεματίστηκε μέ συνέλειες πολύ δυσάρεστες για τόν άνθρωπο: τήν πτώση του, δηλαδή τήν όριστική και βίαιη άπομάκρυνσή του από τή φύση και τήν

εγκατάλειψή του από τούς θεούς. Ο ρόλος του Προμηθέα, με την προσφορά της φωτιάς, δείχνει πώς η πτώση του ανθρώπου αντισταθμίζεται ως ένα βαθμό με το ελεύθερο πνεύμα και την επινοητική και δημιουργική δύναμή του, που έχει την καταγωγή της ακριβώς στην απομάκρυνση από τη φύση και στις συνακόλουθες ανάγκες των ανθρώπων. Όμως η σημασία της φωτιάς και της γυναίκας στο μύθο επιβάλλει σ' αυτόν ως κυρίαρχη ιδέα την απαισιόδοξη αντίληψη των αρχαίων λαών ότι όχι μόνο για κάθε κατάκτηση του πολιτισμού αλλά και για την ίδια τη χαρά της ζωής το τίμημα είναι πολύ μεγάλο: Η χρήση της φωτιάς μεγαλώνει ολοένα την απόσταση από τη φύση και η παρουσία της γυναίκας αποτελεί τιμωρία, αυτοκακό και πηγή δυστυχίας. Η περιγραφή του χαρακτήρα της γυναίκας σ' αυτό το μύθο αντιστοιχεί στην αντίληψη που έχει ο ακαλλιέργητος χωριάτης για τη σύντροφο της ζωής του, που δεν τη βλέπει ως προσωπικότητα, ενώ του είναι ξένη ή ιδέα ότι τα πολλά ελαττώματα της γυναίκας έχουν τη ρίζα τους στα λίγα δικαιώματα που της αναγνωρίζει η πατριαρχική κοινωνία.

Στ. 61. Η ιδέα ότι ο άνθρωπος είναι καμωμένος από χώμα και νερό ήταν πολύ διαδομένη στους αρχαίους λαούς. Ακόμα και ο φιλόσοφος Ξενοφάνης, δυό αιώνες ύστερα από τον Ήσιοδο, διδάσκει, απόσπ. 29: «Όλοι από χώμα και νερό είμαστε καμωμένοι».

Στ. 68. Άργοκτόνος είναι ο Έρμης, γιατί σκότωσε τον Άργο, ένα φύλακα με έκατό μάτια, που κατά διαταγή της Ήρας φρουρούσε δέσμια και μεταμορφωμένη σε αγελάδα την Ίω, αγαπημένη του Δία.

Στ. 84. Έπιμηθέας ο αδελφός του Προμηθέα. Για την τύχη του βλ. σημ. στ. 48.

Στ. 106 έπ. Ο μύθος για τα πέντε γένη, όπως και εκείνος του Προμηθέα και της Πανδώρας, δεν είναι επινόημα του Ήσιόδου, αλλά έχει λαϊκή προέλευση και πολύ παλαιά ιστορία. Μας είναι γνωστά αρχαία περσικά και ινδικά κείμενα με αυτό το μυθικό σχήμα. Στόν περσικό μύθο ο Ζαρατούστρα παρακαλεί το θεό του Άχούρα Μάσδα να του χαρίσει παντογνωσία, ο θεός του προσφέρει ένα ποτήρι νερό, ο Ζαρατούστρας το πίνει, και τότε φανερώνεται μπροστά του το όραμα ενός δέντρου με τέσσερα κλαδιά, ένα χρυσό, ένα ασήμενιο, ένα χάλκινο και ένα σιδερένιο. Ο θεός εξηγεί στο Ζαρατούστρα: Οί ρίζες τῶν δέντρων είναι ο άόρατος κόσμος, που έχω δημιουργήσει, τα τέσσερα κλαδιά είναι τα τέσσερα γένη που αρχίζουν μ' εμένα και θά φτάσουν ως το τέλος του κόσμου· η δική σου γενιά είναι από χρυσό, οι έπόμενες από ασήμι, από χάλκό, από σίδηρο, κάθε μία χειρότερη από την προηγούμενή της· η τελευταία θά φέρει την ξένη κυριαρχία των Έξωσμένων, την παρακμή της θρησκείας και της ήθικης, την άνα-

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

τροπή της φύσεως στο σύνολό της. Τότε θά ξρθει ό λυτρωτής.

Στήν ινδική «Μαχαβαράτα», 3.11.234 έπ., ή ίστορία του άνθρώπου πάνω στή γή χωρίζεται σέ τέσσερις μεγάλες περιόδους, σέ κάθε μία από αυτές κυριαρχεί ένα όρισμένο γένος ανθρώπων μέ δικά του ιδιαίτερα γνωρίσματα. Πρώτα κυριαρχεί τό γένος Κρίτα, πού σημαίνει Πράξη, και τότε τό δίκιο εφαρμόζεται στο άκέραιο και τά έργα δέν είναι μάταια. Άγοραπωλησίες δέ γίνονται και απαγορεύσεις δέν ισχύουν. Ή πραγμάτωση τής δικαιοσύνης και ή άσκηση είναι αυτοσκοπός. Άρρώστιες, πόνος, φόδος, μίσος είναι άγνωστα. Ό θεός και ή ψυχή όλων των όντων είναι από φώς. Ύστερα έρχεται τό γένος Τρήτα. Τότε τό δίκιο εφαρμόζεται κατά τά 3/4 και ό θεός από καθαρό φώς γίνεται κόκκινος. Οί άνθρωποι δέν παραμελούν τή λατρεία και τή δικαιοσύνη, είναι όμως άπλώς καλοί, όχι άριστοι όπως οί πρώτοι άνθρωποι. Έγκαινιάζονται οί θουσίες και όρισμένα ήθη και έθιμα. Ύστερα έρχεται τό γένος Ντβαράα, και τότε τό δίκιο επικρατεί μόνο κατά τό μισό, ενώ ό θεός γίνεται κίτρινος και ή σοφία του μοιράζεται σέ τέσσερα, ώστε οί άνθρωποι δυσκολεύονται νά τή όρουν όλόκληρη. Όρισμένα πάθη κάνουν τήν εμφάνισή τους, πλάνη και άρρώστιες και πόνος. Τά έργα των ανθρώπων τά περιμένει ή φθορά, γιατί είναι λειψά σέ δικαιοσύνη. Τέλος έρχεται τό γένος Κάλι. Τότε τό δίκιο επικρατεί μόνο κατά τό 1/4 και ό θεός γίνεται μαύρος. Οί έντολές του θεού, ή δικαιοσύνη και οί θουσίες εγκαταλείπονται από τους άνθρώπους. Άρρώστιες, πόνος, δυστυχήματα, μίσος, φόδος και πείνα κυριαρχούν. Όταν ό κύκλος τής ζωής άρχίσει από τήν άρχή, τό δίκιο θά επικρατήσει πάλι στο άκέραιο και νέοι άνθρωποι θά φανούν.

Τά τέσσερα γένη τής περσικής και τής ινδικής έκδοχής στον Ήσίοδο έχουν γίνει πέντε από τήν άνάγκη πού αισθανόταν ό Έλληνας έπικός νά έντάξει σ' αυτό τό ίστορικό σχήμα ακόμα και τά ένδάλματα τής λαϊκής συνειδήσεως, δηλαδή τή μεγάλη γενιά των ήρώων του μυκηναϊκού πολιτισμού, πού είχε άμεσα προηγηθεί. Έτσι ό Ήσίοδος, για νά μήν προδώσει τή συνείδηση του λαού του, αυτήν πού στα χρόνια του είχε κορυφωθεί μέ τήν άκμή του ήρωϊκού έπους, διακόπτει σέ καιρίο σημείο τήν άπαισιόδοξη περιγραφή του ξεπεσμού του ανθρώπινου γένους και παρεμβάλλει άνάμεσα στο χάλκινο και στο σιδερένιο τό γένος των ήρώων του τρωϊκού και του θηβαϊκού κύκλου, πού τους ξεφυρνεί ως ήμιθέους, ακριδώς όπως τους είχε θελήσει ή έλληνική λαϊκή συνείδηση. Αν δέν συνέτρεχε αυτός ό λόγος, ό Έλληνας ποιητής δέ θά χρειαζόταν νά προσθέσει στο σχήμα ένα γένος, και μάάλιστα νά τό παρουσιάσει μετά τό χάλκινο, αφού στή συνείδησή του δέν ήταν ξένο τό γεγονός ότι ή εποχή του μυκηναϊκού πολιτισμού ανήκει στην εποχή του χαλκού. Κατά τά άλλα ή έλληνική παραλλαγή διασώζει και τά στατιστικά στοιχεία και τήν άπαισιόδοξη

χαρακτήρα του ανατολικού μύθου: Τά ίδια μέταλλα, στόν ίδιο αριθμό καί στήν ίδια διαδοχική σειρά, από τά ευγενέστερα στά ευτελέστερα – στήν ινδική παραλλαγή τά χρώματα αντιστοιχούν περίπου στά μέταλλα· τό χρώμα του φωτός στό χρυσό, του ζίτρινου στό χαλκό, του μαύρου στό σίδηρο. Καί ή ίδια ότι τό ανθρώπινο γένος προσοδευτικά ξεπέφτει, ότι κάθε επόμενη γενιά έχει φύση ευτελέστερη, ευτυχία καί δικαιοσύνη λιγότερη, δυστυχία καί ἀθλιότητα περισσό-τερη, είναι ή ίδια. Όμως υπάρχουν καί διαφορές ανάμεσα στόν Ησίοδο καί στά πρότυπά του. Ένώ στίς ανατολικές ιστορίες διατυπώνεται ή πίστη στήν ανακύλιση τών πάντων, επομένως καί του καλού, στό έλληνικό κείμενο κάτι τέτοιο ρητά τουλάχιστο δέ δηλώνεται· ή ανεκπλήρωτη εὐχή του ποιητή, ό ίδιος νά γεννιόταν ή πρίν ή ύστερα από τό σιδερένιο γένος, δέν ξέρουμε αν μās επιτρέπει νά προϋποθέσουμε τήν πίστη του στήν επιστροφή του καλού. Έπίσης ενώ στίς ανατολικές παραλλαγές του μύθου ή περιγραφή του ξεπεσμού, δηλαδή ή άπαισιόδοξη θεώρηση προχωρεί χωρίς διακοπή, στόν Ησίοδο διακόπτεται μέ τήν παρεμβολή του ήρωικού γένους καί ίσως μέ τή λαϊκή πίστη ότι οι άνθρωποι του χρυσοῦ γένους ένεργούν ως αγαθοποιά πνεύματα καί παραστέκουν τούς θνητούς προστατευτικά.

Ό μύθος γιά τά πέντε γένη, όπως μās τόν παραδίδει ό Ησίοδος, είναι, μπορούμε νά πούμε, ή πρώτη έλληνικά γραμμένη ιστορία του ανθρώπινου γένους καί συνάμα ή πρώτη φιλοσοφική θεώρηση του ανθρώπινου βίου καί πολιτισμού. Μέ τό χρυσό γένος περιγράφεται μιά περίοδος τής ανθρωπότητας πρίν από κάθε κοινωνικό θεσμό καί κάθε τεχνολογία, τότε πού οι άνθρωποι, χωρίς φωτιά, γεωργία καί ναυτιλία, ζούσαν άπλά μέσα στή φύση, όπως καί τά άλλα ζώα, καί τρέφονταν μέ ό,τι πρόσφερε ή γή μόνη της, χωρίς καλλιέργειες. Αυτή ή περίοδος αντιστοιχεί στήν κατάσταση πού προϋποθέτει ό μύθος τής Πανδώρας καί του διδλικού παραδείσου. Μέ τό άσημένιο γένος περιγράφεται μιά περίοδος μητριαρχίας. Έδώ ό μύθος ύποδηλώνει γενικά μιά κατάσταση, καί δέν πρέπει νά νοηθεί κατά γράμμα, διαφορετικά θά έμενε ανεξήγητο τό πώς οι μητέρες μετά τήν ώριμότητά τους ζούσαν τουλάχιστο εκατό χρόνια, δηλαδή όσα κατά τήν περιγραφή χρειάζονταν γιά νά αναθρέψουν τά παιδιά τους, ενώ δηλώνεται ότι γενικά οι άνθρωποι, μόλις έφταναν στήν ήδη, πέθαιναν. Μέ τό χαλκίνο γένος σημειώνεται ή περίοδος πού έζησαν οι πρόωμοι Έλληνες, βοσκοί, πού ήξεραν νά δουλεύουν τό χαλκό. Μέ τό ήρωικό γένος προσφέρεται μιά ξεχωριστή θέση στίς γενιές τής άκμής του μυκηναϊκού πολιτισμού, πού βέβαια δέν είναι άλλες από εκείνες τών πρώιμων Έλλήνων. Τέλος τό σιδερένιο γένος είναι οι Δωριείς, πού μέ τά σιδερένια όπλα τους κατάρσφσαν τό μυκηναϊκό πολιτισμό.

Στ. 111. Ό Ησίοδος παρουσιάζει εδώ τόν Κρόνο σάν ευτυχισμένο βασιλιά
Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

καί καλόκαρδο πατέρα ανάμεσα στους άγιους ανθρώπους του χρυσοῦ γένους, ἐνῶ στή «Θεογονία», στ. 154 – 210 καί 453 – 506, μᾶς τόν ἔχει περιγράψει σάν ἕνα πνεῦμα σκληρό καί κακοπροαίρετο, πού ἀκρωτηριάζει τόν πατέρα του, τόν Οὐρανό, καί καταδροχθίζει τά ἴδια τά παιδιά του. Ἐπειδή ἡ «Θεογονία» ἀποτελεῖ συστηματικότερο διδῆλο τῆς ἀρχαίας θρησκείας, εἴμαστε ὑποχρεωμένοι νά δεχτοῦμε ὅτι ἡ παρουσίαση τοῦ Κρόνου σ' αὐτήν εἶναι πιό ἐγκυρη καί ὅτι στά «Ἔργα» ὁ ποιητής, ἡ ὁ μύθος πρὶν ἀπό αὐτόν, μεταχειρίζεται συμβατικά τόν Κρόνο ὡς προελληνική θεότητα, γιά νά δηλώσει τή μορφή λατρείας σ' ἕνα πολύ μακρινό παρελθόν. Ἡ φράση «σάν στόν οὐρανό βασιλεύει», γιά τόν Κρόνο, δέν εἶναι τυχαία. Γιά τόν Κρόνο πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι ὅτι, ἀφοῦ ὁ Δίας τοῦ πήρε τό θρόνο τοῦ οὐρανοῦ, ἀργότερα τόν ἄφησε νά βασιλεύει στά Νησιά τῶν Μακάρων. Ἔτσι ἡ φράση θέλει νά ὀρίσει τήν ἐποχή τοῦ χρυσοῦ γένους στήν πρώτη βασιλεία τοῦ Κρόνου. Παροιματική φράση: «Ὁ ἐπὶ Κρόνου δίος».

- Στ. 118. Ὅτι ἡ γῆ ἔφερε μόνη καρπό ἀποτελεῖ ἀναφορά σέ μιά ἐποχή πρὶν ἀπό τήν ἐπιπόνηση τῆς γεωργίας, ὁπότε οἱ ἄνθρωποι τρέφονταν μέ καρπούς ἀπό δέντρα καί φυτά πού δέν καλλιεργοῦσαν.
- Στ. 122. Τό ὅτι οἱ ἄνθρωποι τοῦ χρυσοῦ γένους ἔγιναν καλά πνεύματα πού προστατεύουν τούς ἄνθρώπους ἀνταποκρίνεται σέ ἀρχαία λαϊκή πίστη στήν ὑπαρξη ἀγαθοποιῶν καί προστατευτικῶν πνευμάτων. Παρόμοια εἶναι ἡ χριστιανική, λαϊκή ἐπίσημη, πίστη σέ κάποιον «φύλακα ἄγγελου». Δέν εἶναι ἀπόλυτα βέβαιο ἂν οἱ τριάντα χιλιάδες «ἄπ' τοῦ Δία τούς ἀθάνατους τῶν ἀνθρώπων φύλακες», πού ἀναφέρει ὁ Ἡσίοδος στό στ. 251, ταυτίζονται μέ αὐτά τά πνεύματα τοῦ χρυσοῦ γένους. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ἀκόμα καί ὁ Πλάτων, στόν «Κρατύλο» του, 398α, λέει πώς «ἂν κάποιος ἄνθρωπος εἶναι καλός, κρατάει ἀπό ἐκεῖνο τό χρυσό γένος».
- Στ. 138. Κρονίδης ὁ Δίας, ὡς γιός τοῦ Κρόνου.
- Στ. 140. Μάκαρες οἱ μακάριοι, οἱ εὐτυχισμένοι. Γιά φανταστικά Νησιά τῶν Μακάρων μιλά ὁ ποιητής στό στ. 171.
- Στ. 146. «Θλιδερά νοιάζονταν ἔργα τοῦ Ἄρη», δηλαδή ἦταν φιλοπόλεμοι. Γι' αὐτό «κι ἄπ' τά ἴδια τους τά χέρια τοῦτοι δαμαστήκανε», ὅπως λέει ἀμέσως ἔπειτα ὁ ποιητής, στ. 152. Γιά τήν ἀποστροφή τοῦ Ἡσίοδου στόν πόλεμο βλ. σημ. στ. 14.
- Στ. 147. «Οὔτε στάρι τρώγαν». Ἀναφορά σέ μιά ἐποχή τῆς ἀνθρωπότητας πρὶν ἀπό τήν οἰτοκαλλιέργεια. Ἀλλά ἡ ἐποχή αὐτή πρέπει νά προηγήθηκε ἀπό τήν ἐποχή τοῦ χαλκοῦ, πού θέλει νά δηλώσει ὁ ποιητής μέ τό χάλκινο γένος.
- Στ. 160. Οἱ ἡμίθεοι κατά τήν ἀρχαία πίστη, ὅπως οἱ ἥρωες καί οἱ δαίμονες.

αποτελοῦσαν μιά τάξη ἀνάμεσα στους θεούς καί στους ἀνθρώπους.

- Στ. 161. ἔπ. Ἐδῶ ἔχομε τήν πιό ἀρχαία ἀρονητική κριτική στά λαϊκά ἰνδάλματα τῆς πολεμικῆς λογοτεχνίας, τοῦ Ὁμήρου καί τοῦ ἡρωικοῦ ἔπους γενικά. Ὁ Ἡσίοδος εἶναι συνεπῆς μέ τό φιλειρηνικό ἰδανικό του. Βλ. σημ. στ. 14.
- Στ. 162. Κάδμεια γῆ ἡ Θήβα, πού θεμελιώθηκε ἀπό τόν Κάδμο, μυθικό βασίλειό πού ἦρθε ἀπό τή Φοινίκη.
Γιά τούς πολέμους καί τά τραγικά γεγονότα γύρω ἀπό τή Θήβα μαθαίνουμε πολλά ἀπό ὀρισμένες τραγωδίες πού σώθηκαν.
- Στ. 171. Τά νησιά τῶν Μακάρων τά φαντάζονταν οἱ ἀρχαίοι στή μακρινή Δύση, στά πέρατα τοῦ κόσμου. Ἡ ἰδέα πού εἶχαν οἱ ἀρχαίοι γιά τόν Ὠκεανό ὡς τά χρόνια τοῦ Ἡσιόδου τόν θέλει ποταμό πού περιτρέχει τή γῆ ὀλόκληρη, ἐνῶ τήν ἴδια τή γῆ, ὡς στεριά τή φαντάζονταν σάν νησί, σάν μιά καί μοναδική ἡπειρο, πού βρέχεται ὀλόγυρα ἀπό τόν ποταμό Ὠκεανό.
- Στ. 199. Αἰδώς, προσωποποίηση τῆς συστολῆς, Νέμεση, μορφή πού ἐπιδίδει τήν ὀρθή ἀπονομή τῆς δικαιοσύνης καί τῆς εὐτυχίας γιά τούς ἀνθρώπους.
- Στ. 202. Γιά τούς βασιλιάδες ὄλ. τή σημ. τοῦ στ. 39.
- Στ. 202 ἔπ. Ὁ μῦθος τοῦ γερακιῦ καί τοῦ ἀηδονιοῦ εἶναι λαϊκός, καί ὁ Ἡσίοδος τόν ἐντάσσει στό ἔργο του, γιατί τόν δοῦν νά δεῖξει τήν αὐθαιρεσία τοῦ δυνατοῦ ἀπέναντι στόν ἀδύνατο. Πρόκειται γιά ἕναν ἀπό τούς ἐλάχιστους μῦθους μέ ἡρωες ζῶα, πού μᾶς εἶναι γνωστοί ἀπό συγγραφεῖς ἀρχαιότερους τοῦ Αἰσώπου.
- Στ. 210. Ἡ πρόταση «ἄμυαλος ὁ πού τά δάξει μέ τούς δυνατότερους» φανερώνει ξεχωριστή λαϊκή εὐστοχία στήν ἀποκάλυψη τοῦ παραλογισμοῦ τῆς ἐπιχειρηματολογίας τοῦ δυνατοῦ, πού ἀποδίδει σέ κάποια λογική ἀντίληψη τῆς αὐθαιρεσίας του. Εἶναι φανερό ὅτι τό ἀηδόνι οὔτε διανοήθηκε ποτέ νά ἀντιμετωπηθεῖ μέ τό γεράκι!
- Στ. 218. Ἡ φράση «παθός μαθός», στά ἀρχαία «παθὸν μαθόν», εἶχε γίνει παροιμία ἤδη ἀπό τόν καιρό τοῦ ποιητῆ.
- Στ. 219. Γιά τόν Ὄρχο ὄλ. σημ. στ. 11.
- Στ. 220. Ἀπό τή «Θεογονία», στ. 901 ἔπ., μαθαίνουμε ὅτι ἡ Δίκη, ἡ Εἰρήνη καί ἡ Εὐνομία εἶναι οἱ τρεῖς Ὠρες, θυγατέρες τοῦ Δία καί τῆς Θέμιδας, καί ὅτι αὐτές νοιάζονται γιά τά ἔργα τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Ἡράκλειτος, ἀπόσπ. 100, λέει γι' αὐτές ὅτι φέρνουν ὄλα τά ἀγαθά στους ἀνθρώπους, καί εἰδικά γιά τή Δίκη, ἀπόσπ. 94, ὅτι ἔχει δοηθούς τῆς τίς Ἐρινύες.
- Στ. 225. ἔπ. Ἡ περιγραφή μᾶς θυμίζει τόν παράδεισο τοῦ χρυσοῦ γένους.
Ψηφιοποιήθηκε ἀπό το Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

ἐνώ ὑποτίθεται ὅτι ἀναφέρεται στήν ἐποχή τοῦ σιδηρένιου. Ἐδῶ ἡ πίστη τοῦ ποιητῆ στή δικαιοσύνη καί στήν εἰρήνη περιορίζει τήν ἀπαισιοδοξία του γιά τή μοίρα τοῦ ἀνθρώπου.

Στ. 229. Γιά τόν πόλεμο βλ. σημ. στ. 14.

Στ. 251. Βλ. σημ. στ. 122.

Στ. 271. Ἐπί τῷ αὐτῷ τό στίχο μαθαίνουμε ὅτι ὁ ποιητής εἶχε καί γιό.

Στ. 311. Ὁ στίχος στή μορφή τοῦ κειμένου «ἔργον δ' οὐδέν ὄνειδος, ἀεργίη δέ τ' ὄνειδος» ἦταν ἀπό τά πιό γνωστά γνωμικά ἀπό τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Ὁ Ἡσίοδος, ἄνθρωπος τῆς γῆς, προσπερνᾷ μέ ἀδιαφορία τίς ἀρετές τῆς ἀριστοκρατικῆς τάξεως καί προβάλλει ὡς ἀρετή τήν ἐργασία, πού ὡς τότε εἶχε ἀξία μόνο γιά τοὺς δούλους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΒΑΤΡΑΧΟΜΥΟΜΑΧΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	Σελ. 7 - 14
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	» 15 - 28

ΕΡΓΑ ΚΑΙ ΗΜΕΡΑΙ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	» 31 - 36
ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ	» 37 - 47
ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ	» 48 - 55

Τά αντίτυπα του βιβλίου φέρουν τό κάτωθι βιβλιόσημο γιά απόδειξη τής γνησιότητας αὐτῶν.

Ἐντίτυπο στερούμενο τοῦ βιβλιοσήμου τούτου θεωρεῖται κλεψίτυπο. Ὁ διαθέτων, πωλῶν ἢ χρησιμοποιοῦν αὐτό διώκεται κατὰ τίς διατάξεις τοῦ ἀρθροῦ 7 τοῦ Νόμου 1129 τῆς 15/21 Μαρτίου 1946 (Ἐφ. Κυβ. 1946, Α' 108)

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΒΟΥΛΗΣ

ΕΚΔΟΣΗ ΣΤ' 1982 (III) ΑΝΤΙΤΥΠΑ 180.000 ΣΥΜΒΑΣΗ 3734/21-1-82

ΕΚΤΥΠΩΣΗ: Κ. ΑΔΑΚΤΥΛΟΣ ΚΑΙ ΣΙΑ Ο.Ε. ΛΙΘΟ-ΟΦΣΕΤ ΕΛΛΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ Ι. ΚΑΜΠΑΝΑΣ Α.Ε.

Ψηφιοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής

